

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Ingrida Černiuvienė

Edukologijos magistrantūros studentė

TĖVŲ IR VAIKŲ SAVIVERTĖS RYŠYS

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
prof. Danguolė Beresnevičienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus I. Černiuvienė

TURINYS

SANTRAUKA

ĮVADAS	3
1. TĖVŲ IR VAIKŲ SAVIVERTĖS RYŠIO TEORINIS PAGRINDIMAS	7
1.1. Šeimos samprata, pagrindinės kategorijos, reikšmė individui	7
1.1.1. Šeimos samprata	7
1.1.2. Šeimos funkcijos	10
1.1.3. Šeimos formos	10
1.1.4. Šiuolaikinė šeima	11
1.1.5. Nepilnos šeimos ir jų ypatumai	14
1.1.6. Šeimos reikšmė individui	18
1.2. Vaiko asmenybės ir savivertės formavimosi šeimoje problemos	19
1.2.1. Asmenybės ir savivertės samprata	19
1.2.2. Šeimos piešinys – vaiko savivertės išraiška	25
2. TĖVŲ IR VAIKŲ SAVIVERTĖS RYŠIO TYRIMAS	28
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	28
2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė	30
IŠVADOS	53
REKOMENDACIJOS	55
LITERATŪRA	56
PRIEDAI	60

IVADAS

Visuomenėje dažnai išsiplieskia diskusijos apie tai, kas yra šiuolaikinė šeima, kokios sąlygos reikalingos jos susiformavimui ir sėkmingam egzistavimui, su kokiais problemomis susiduria šeima kasdieniame gyvenime, kas turėtų jai padėti šias problemas spręsti ir pan.

Vaikystės pasaulis, kaip ir suaugusiųjų, yra specifinis, tačiau per ugdymą nuolat vyksta šių pasaulių tarpusavio sąveika, kuri yra edukacinis kultūrinis dialogas (Juodaitytė, 2004).

V. Rajeckas nurodo, kad artimiausią vaiko aplinką sudaro tėvai, kiti šeimos nariai, o taip pat draugai, mokykla, įvairios materialinės sąlygos ir pan. (Rajeckas, 1995, p. 11).

Vaikas, augdamas šeimoje, taip pat susiduria su daugybe klausimų: „kokia mano šeima?“, „ar visi šeimos nariai mane myli?“, „ar aš esu reikalingas kitiems šeimos nariams?“ ir kt. Atsakymai į šiuos ir panašius klausimus turi lemiamos įtakos vaiko charaktero, jo požiūrio į apliką, tėvus bei visuomenę formavimuisi. Vaiko gyvenimo kokybė didžiąja dalimi priklauso nuo to, ar tėvai vertina savo vaiką kaip asmenybę, kaip padeda jam išsąmoninti savo padėtį šeimoje, savo vertę, kokį kitų šeimos narių požiūrį į savo atžalą suformuoja nuo pat jo gimimo.

Šeimos įtakos klausimas asmenybės formavimuisi buvo aktualus visada. Tai, kokią asmenybę mes išugdysime pirmaisiais jos gyvenimo metais, turės lemiamos įtakos tolimesnei žmogus gyvenimo kokybei: ar tai bus savimi pasitikintis žmogus, nebijantis eiti pirmyn, ar tik visada prisitaikantis ir bijantis kitų nuomonės.

R. Grucė teigia: nėra dviejų vaikų kaip du vandens lašai panašių vienas į kitą. (...). Negalima išleisti iš akių amžiaus ir lyties, aplinkos sąlygų, gatvės ir draugų įtakos. Vis dėlto reikia stengtis, kad pagrindinius vaiko asmenybės bruožus suformuotų šeima (Grucė, 1994, p. 135).

Tačiau vis dažniau šeima palieka problemų, susijusių su vaiku, sprendimus jo ugdymo įstaigai, ten dirbantiems pedagogams, besąlygiškai tiki jų kompetencija ir nebando suvokti, kad vien tik ugdytojo pastangų nepakanka. Visavertis vaiko asmenybės ugdymas yra įmanomas tik tėvams bendradarbiaujant su pedagogais – tuomet galima pasiekti puikių rezultatų.

Tai, kaip formuojasi tėvų ir vaikų santykiai, kokią įtaką jie turi vaiko asmenybei ir jo savigarbai, analizuoja įvairūs autoriai. Asmenybės tobulėjimo, šeimos įtaką jos formavimuisi, asmenybės savigarbai analizavo tokie žymūs psichologai kaip: A. Maslow, S. Freud, V. Skinneris, C. Rogers, A. Adleris. Taip pat šeimos santykių įtaką asmenybei plačiai ir išsamiai analizuoja edukologai ir psichologai A. Juodaitytė (2003), V. Rajeckas (1995), G. Valickas (1991), K. Kuzma (2005), A. Vegneris (2007), G. Matulienė (1997), V. Žemaitis (2005), O. Monkevičienė (2003), F. Kendall (2001). Vis dažniau galima susidurti su lengvai skaitomomis ir populiaria forma pateikiamomis knygomis tėvams.

Kaip nurodo A. Juodaitytė, mažų vaikų (iki 7 metų) savęs vertę gana sunku „išmatuoti“. Jiems yra būdingas sėkmės laukimas konkrečiose situacijose. Vaikai save vertina, bet neturi apibendrintos savęs vertės. Ikimokyklinukas savimi visiškai patenkintas, sau jis atrodo esąs geras (Juodaitytė, 2003, p. 86).

Anot JAV psichologo Eriko Berno, vos gimęs vaikas pradeda kaupti informaciją apie jį supantį pasaulį. Teigiami ar neigiami kontaktai su aplinka sukelia pojūčius, kurie turi įtakos informacijos apie save, savo vertingumą kaupimui(...). Vaikystėje, pasak E. Berno, gauname daugybę mūsų gyvenimą programuojančių pranešimų apie savo galimybes, grožį, protą, sveikatą, ateitį ir t.t. (Navaitienė, Rimkevičienė, 2002).

Šeimoje tėvai yra pirmieji savo vaikų auklėtojai. Jie saugo ir gina savo atžalas, perduoda jiems šeimos bei tautos tradicijas, skiepia žmogiškąsias vertybes ir paruošia juos tapti visaverčiais visuomenės ir bendruomenės nariais. Vaikai, nuo pirmų dienų patyrę šeimos meilę, pagarbą vieni kitiems, išmoksta gerbti ir mylėti kiekvieną žmogų, bendrauti ir bendradarbiauti su kitais.

Deja, ne visada tai paprasta pasiekti, ypač kai paskutiniu metu daugėja nepilnų šeimų, aštrėja emigracijos problema, anūkus augina seneliai, o dėl to išryškėja kartų nesuskalbėjimas dėl skirtingų vertybių skalių. Neretai pritrūksta tolerancijos, trūksta abipusės pagarbos. Problemų netrūksta ir pilnose šeimose – ten augantys vaikai patiria įtampą, nes bijo nepateisinti tėvų lūkesčių, tėvai neadekvačiai vertina savo atžalų gabumus, dažniausiai juos pervertindami. Vaikas, gyvendamas šeimoje, kurioje pastoviai nukenčia jo savigarba, patiria daug nuolatinės įtampos, diskomforto, tai formuoja jo pažiūras į aplinkinį pasaulį, kuris negali apginti jo svarbiausių poreikių. Vėliau toks asmuo, sukūręs savo šeimą, greičiausiai taikys tą patį šeimos modelį ir pratęs tėvų padarytą jam žalą, formuodamas savo vaiko asmenybę.

Būtų galima išvardinti daug priežasčių, dėl kurių žmonės turi vaikų. Vieni vaiko gimimą planuoja, kiti naują gyvybę pradeda atsitiktinai. Yra šeimų, kurios augina tiek vaikų, kiek gali, kad turėtų darbininkų: namuose, laukuose arba dirbančių kur kitur. Dar kiti tėvai tikisi, kad jų vaikai įgyvendins žlugusius jų pačių siekius. (...). Daugelis tėvų paprasčiausiai nori, kad jų vaikas pasižymėtų kurioje nors veiklos srityje, sušildydamas šlove ir savo tėvus. Yra ir tokių žmonių, kurie planuoja šeimą, remdamiesi religiniais ar patriotiniais įsitikinimais.

Vis dėlto dauguma tėvų tiesiog nori patirti malonumą bendraudami su vaikais, stebėdami, kaip jis auga ir vystosi (Kendall, 2001, p. 36).

Darbo aktualumas ir naujumas. Pastebimas neadekvatus vaikų galimybių vertinimas šeimose, tuo sukeliant psichologinį diskomfortą vaikams ir įtampą šeimos narių tarpusavio santykiuose.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų ir jų tėvų savivertės ryšys.

Darbo tikslas – nustatyti tėvų ir vaikų savivertės ryšį.

Darbo uždaviniai:

1. Ištirti ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų savęs vertinimą šiais aspektais:
 - 2.1. Mergaičių ir berniukų savęs vertinimo skirtumai.
 - 2.2. Vaikų iš pilnų ir nepilnų šeimų savęs vertinimo ypatumai.
 - 2.3. Vieno ir dviejų vaikų šeimose augančių vaikų savęs vertinimo skirtumai.
 - 2.4. Tėvų materialinės padėties įtaka vaiko savivertei.
 - 2.5. Tėvų išsilavinimo įtaka vaiko savivertei.
2. Ištirti tėvų savivertę ir jų požiūrį į savo vaikų savivertę.
3. Ištirti tėvų vertybines orientacijas.
4. Ištirti, kaip įvairūs vaikų savęs vertinimo aspektai atsispindi vaikų piešiniuose, jiems vaizduojant savo šeimas.

Tyrimo problema – ikimokykliniame amžiuje šeimoje ir ugdymo įstaigose nėra naudojamos strategijos, padedančios skatinti vaiko savigarbą.

Tyrimo hipotezė:

1. To paties amžiaus mergaičių ir berniukų savivertė yra vienoda.
2. Šeimos sudėtis turi įtakos vaiko savivertei.
3. Tėvų materialinė padėtis, išsilavinimas, vertybinės orientacijos turi įtakos vaiko savivertei.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: mokslinės literatūros analizė.

Empyriiniai: šeimos piešinio metodikos taikymas vaiko psichologiniams tyrimams (taikant G. Chomentausko (1983) metodiką); anketavimas (taikant D. Beresnevičienės (1995) suaugusiųjų savivertei tirti skirtą anketą).

Statistiniai: matematinė duomenų analizė, koreliacinė analizė.

Tyrimo metodika:

Tyrimas buvo atliekamas dviem etapais.

Pirmame etape, remiantis išanalizuota pedagogine ir psichologine literatūra, vaikams buvo pateikta užduotis nupiešti savo šeimą. Piešinių analizė buvo atlikta remiantis G. Chomentausko (1983) šeimos piešinio psichologinio tyrimo metodu.

Antrame etape, remiantis D. Beresnevičienės (1995) metodine medžiaga, buvo sudarytos ir pateiktos uždaro tipo anketos tėvams. Taikant tą pačią metodiką, buvo sudarytos ir pateiktos uždaro tipo anketos vaikams.

Taikyti metodai:

1. Siekiant, kad vaikams būtų lengviau suvokiami anketos klausimai, ties kiekvienu teiginiu jiems buvo siūloma pirštu parodyti tą skaičių, kuriuo vertina savo atsakymą.
2. Bendradarbiavimas su auklėtojomis padėjo išsamiau susipažinti su realia šeimų sudėtimi, taip pat suteikė papildomos informacijos apie pačius vaikus.
3. Vaikų piešinių analizė.
4. Vaikų ir tėvų anketų analizė.

Tyrimo imtis:

Vykdyti tyrimą ir išsiaiškinti vaikų savivertę santykiuose su tėvais atsitiktine tvarka buvo pasirinkta keletas Kauno miesto darželių. Į imtį pateko vaikai iš įvairių socialinių sluoksnių. Tyrime dalyvavo vaikai, lankantys dieninius ir savaitinius darželius.

Darbo struktūra:

Darbą sudaro įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 3 priedai. Darbe pateikiama 30 lentelių, 5 paveikslai.

1. TĖVŲ IR VAIKŲ SAVIVERTĖS RYŠIO TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Šeimos samprata, pagrindinės kategorijos, reikšmė individui

1.1.1. Šeimos samprata

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje rašoma: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (III sk., 38 str.).

Šeima – maža socialinė grupė, susidedanti iš drauge gyvenančių tėvų ir vaikų, kartais ir giminaičių, pagrįsta santuoka arba kraujo ryšiais; jos nariai tvarko bendrą ūkį, tarpusavio santykius daugiausia grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagalba (Sociologijos žodynas, 1993, p. 243).

Pasak J. Vaitkevičiaus, šeima – tai visuomenės ląstelė (maža socialinė grupė), svarbiausia asmens buities organizavimo forma, pagrįsta sąjunga ir giminystės ryšiais, t.y. santykiais tarp vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų, brolių ir seserų bei kitų giminaičių, kurie gyvena drauge ir tvarko bendrą ūkį (Vaitkevičius, 1999, p. 185).

Šeima – pagrindinis socializacijos veiksnys, kurio dėka vaikas įgyja esminių socialinių žinių, susiformuoja igūdžius bei gebėjimus, perima vertybes ir idealus, taisykles ir normas, būtinas gyvenant jį supančioje visuomenėje (Leliūgienė, 2003, p. 9).

Šeima – dvasinio žmogaus gimimo lopšys. Jos narių santykių įvairovė, tiesioginiai ir atviri jausmai, kuriuos jaučia vienas kitam, daugybė būdų atskleisti tuos jausmus, gyvas reagavimas į menkiausias vaiko elgesio detales – visa tai sukuria kuo palankiausias aplinkybes ugdyti emocines ir dorovines savybes, kaupiant faktus ir sugebėjimus, kurie vėliau ir formuoja naują nepakartojamą asmenybę (Sverdlova, 1984, p. 171).

Nagrinęjant ankstesnę pedagoginę literatūrą, galima rasti tokį tarybinės šeimos apibūdinimą: šeima – mažiausia visuomenės ląstelė, kurioje atsiranda naujas žmogus; ši mažiausia socialinė grupė – pirmoji vaiko gyvenimo mokykla. Tėvai – pirmieji mokytojai ir auklėtojai. Jų poveikis asmenybei ypač didelis. Tėvų įtakos pagrindas yra jų nesavanaudiška vaiko meilė, rūpinimasis ir reiklumas. Į šią meilę ir rūpestį vaikas atsako nepaprastu prisirišimu ir meile, tėvų pranašumo ir autoriteto gerbimu, siekimu sekti jais, visur mėgdžioti (Jadeško, Sochinas, 1980, p. 298).

Ch. Buttner savo knygoje teigia: Ar tėvai išvis įsivaizduoja ir kaip įsivaizduoja “teisingą” savo vaikų elgesį šeimoje priklauso nuo to, ką jiems, jų tarpusavio ryšiui reiškia vaikas ir kokią patirtį jie atsinešė iš savo šeimų, iš savo vaikystės. Dažniausiai iš vaikų tikimasi, kad jie

prisitaikys prie tėvų vaizdinių, net jeigu toks tikėjimasis ir prieštarautų už šeimos ribų pageidaujama elgesiui. Pavyzdžiui, muštynės kovojant dėl asmeninių interesų – nebūtinai trokštamas elgesys šeimoje, bent jau ne vaikų prieš tėvus (Buttner, 1998, p. 23).

Šeima – mažiausias visuomenės regeneracijos kolektyvas, kurį sieja ekonominės ir dvasinės veiklos bendrumas. Jos, kaip socialinės institucijos, pagrindiniai uždaviniai yra šie: 1) saugoti ir puoselėti šeimos narių ištikimybę ir darną; 2) sudaryti palankias vaikų vystymosi ir brendimo sąlygas; 3) stiprinti šeimos ūkį ir racionaliai tvarkyti jos ekonomiką; 4) rūpintis vaikų bendruoju ir profesiniu išsilavinimu, padėti mokyklai mokyti ir auklėti vaikus; 5) ugdyti vaikų pažiūras, dorovinį elgesį ir parengti juos gyvenimui ir darbui visuomenėje (Jovaiša, 2007, p. 285).

Šeima yra pirmoji ir svarbiausia vaiko auklėjimo terpė. Ji rūpinasi vaiku ir saugo jį, moko suprasti save ir kitus, formuoja ir kontroliuoja jo elgesį. Tai pirmasis socialinis institutas vaiko gyvenime. Tėvai supažindina vaiką su gyvenimo taisyklėmis bent trimis būdais. Viena, jie paiškina vaikui elgesio normas. Antra, vaikas nuolat stebi pačių tėvų bendravimą, jų santykius platesnėje socialinėje aplinkoje. Taip tėvai netiesiogiai modeliuoja vaiko nuostatas ir vertybes. Trečia, tėvai tikslingai formuoja vaiko aplinką – parenka gyvenamą vietą, mokyklą, suteikia galimybę dalyvauti prosocialiniame ar antisocialiniame bendruomenės gyvenime, įgyti tam tikrą išsilavinimą (Nasvytienė, 2005, p. 42).

Z. Bajoriūnas (1997, p. 10) pateikia tokį šeimos apibrėžimą: „šeima – pirminė visuomenės ląstelė, viena pagrindinių jos struktūros elementų“.

V. Žemaitis, analizuodamas šeimos įtaką vaikui, teigia: šeima – pati mažiausia socialinė grupė, kurios narius sieja doroviniai meilės ir bičiulystės, abipusės pagarbos ir palankumo, tarpusavio supratimo ryšiai. Kiekvieno žmogaus gyvenimas labai glaudžiai susijęs su šeima. Kol esame jauni, gyvename tėvų šeimoje, o subrendę – kuriame savo šeimas. Ir kaip mums pavyksta sukurti šeimą, tokia mūsų pačių ateitis, laimė ir gerovė. Maža to, tautos ateitis bus tokia, kokios bus mūsų šeimos (Žemaitis, 2005, p. 7).

Pagrindinė šeimos paskirtis, jos tikslas, žinoma, vaikai. Faktiškai šeima tik tuomet sukuriama, kai sutuoktiniai virsta tėvais. Todėl būtų galima sakyti, kad šeima prasideda nuo vaikų. Vaikai iš esmės keičia ir sutuoktinių dorovinius santykius. Atsiradus vaikams, šeimos santykiuose įvyksta gilios vidinės permainos: sutuoktinių meilė įgauna naują turinį (Žemaitis, 2005, p. 92).

Pagal A. Maceiną (1991, p. 102), „Šeima yra tasai pradas, kuris skleisdina tautybę individuose ir kuris parengia tautos buvimui pagrindinius principus“.

Šeiminis auklėjimas – vaikų auklėjimas ir rengimas savarankiškam suaugusio žmogaus gyvenimui šeimoje.

L. Jovaišos manymu, ugdymą šeimoje sudaro: 1) fizinis lavinimas (maitinimas, higieninis režimas, grūdinimas, mankšta); 2) protinis lavinimas (žodžių, sąvokų formavimas, atminties, mąstymo, vaizduotės, kalbos lavinimas); 3) pasaulėžiūros ugdymas ir visuomeninio aktyvumo skatinimas (mokslinių pažiūrų filosofinis orientacijų formavimas); 4) dorovinis auklėjimas (dorovinių normų įsisavinimas ir elgesys pagal jas); 5) darbinis auklėjimas (ruošos darbai, visuomenei naudingas darbas, stropumas); 6) estetinis auklėjimas (emocinis grožio išgyvenimas, skonis ir grožio kūrimas buityje, darbe, santykiuose su žmonėmis – etiketas); 7) lytinis auklėjimas (berniukų ir mergaičių santykiai šeimoje; partnerystės ir draugystės problemos; lytinis švietimas; erotinis auklėjimas; rengimas šeimos gyvenimui).

Autorius pabrėžia, kad šeimyninis auklėjimas, vaikui sulaukus mokyklinio amžiaus, derinamas su mokykloje atliekamu darbu – mokymu ir auklėjimu. Kartu šeima įgyja naujų pareigų: 1) stiprinti teigiamą vaiko požiūrį į mokyklą, mokytojus ir mokymąsi; 2) užtikrinti materialines sąlygas vaikui mokytis mokykloje ir namie; 3) stebėti, kaip vaikas mokosi ir elgiasi mokykloje; 4) palaikyti ryšį su mokykla, dalyvauti jos renginiuose; 5) padėti mokyklai vaikus mokyti ir auklėti, vykdyti mokyklos nurodymus.

Šeiminio auklėjimo metodai yra šie: 1) asmeninis tėvų pavyzdys; 2) pamokymas, nurodymas, paliepimas; 3) auklėjamieji pokalbiai įvairiomis temomis; 4) pasakų sekimas ir garsinis skaitymas, eilėraščių mokymas; 5) televizijos laidų, filmų, knygų, ekskursijų aptarimas; 6) žaidimų ir darbo organizavimas; 7) teigiamų įpročių (higienos, mokymosi, tvarkos ir kt.) ugdymas; 8) saviuklos organizavimas; 9) skatinimas (pritarimas, glamonės, palaikymas, drąsinimas, pagyrimai, apdovanojimas); 10) bausmės (nepritarimas, prieštaravimas, malonumo atėmimas, gėdinimas, išpėjimas, izoliavimas). Fizinės bausmės griežtai draudžiamos (Jovaiša, 2007, p. 285).

Pagal vieną iš universaliausių apibrėžimų, šeima yra socialinė grupė, kurią sieja santuokos, kraujo (giminystės) arba įvaikinimo ryšiai, patvirtinti įstatymine arba socialiai pripažinta tvarka (Leonavičius, 2003, p. 233).

Pasak Z. Bajoriūno, išstudijavusio įvairių filosofijos krypčių atstovų šeimos apipūdinimus, labai svarbūs du šeimos požymiai:

1. Šeima – specifinis pačių bendriausių mūsų visuomenės dėsningumų atspindys.
2. Šeima – sąlygiškai uždaras socialinis psichologinis vienetas (autonomiškai aktyviai bendraujančių ir vienas kitą veikiančių žmonių grupė; jos nariai vieni nuo kitų labai priklauso, vieni už kitus atsakingi; jų santykiai intymiausi, atrodo, lyg atsiriboję nuo išorinio pasaulio) (Bajoriūnas, 1997, p. 18).

1.1.2. Šeimos funkcijos

Šeimoje tenkinami įvairiausi svarbiausi žmogaus poreikiai, pirmiausia seksualiniai, vaikų gimdymo, ūkiniai, vartojimo, emociniai, doroviniai, estetiški, psichologiniai ir pan. Šeima – ypač veikli sritis, kurioje šie poreikiai formuojasi, patenkinami ir vystosi. Norėdamas patenkinti poreikius, žmogus privalo turėti tam tikrus ryšius su gamta, su kitais žmonėmis, šiuo atveju – su kitais šeimos nariais (turimi omeny santykiai tarp vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų, su seneliais, su kitais giminėmis, gyvenančiais kartu ir turinčiais bendrą šeimos biudžetą). Šeimos funkcijų yra tiek, kiek poreikių nuolatos patenkinama (Matulionis, 2001, p. 162).

Visos šeimos funkcijos glaudžiai tarpusavyje susijusios, viena kitą papildo, stiprina. Z. Bajoriūno teigimu, šeimos funkcijos kinta kartu su šeima. Išnykus vienai ar kitai funkcijai, jas gali papildyti kitos, ir šeima dar nėra pasmerkta žlugti (Bajoriūnas 1997, p. 65).

Pagrindinės šeimos funkcijos: reprodukcijos (žmonių giminė pratęsiama šeimoje); globos, saugos ir emocinės paramos (auganti karta globojama ir saugoma; padedanti materialiai, dvasiškai); socializacijos (gauna pirmąsias žinias, perima vertybes, elgesio normas); seksualinio elgesio reguliavimo (lytiniai santykiai yra laisvas asmens pasirinkimas; santuokinė neištikimybė nėra toleruojama, ji laikoma pažeidžiančia socialines normas); socialinės padėties suteikimo (suteikti patį geriausią išsilavinimą) (Pruskus, 2004, p. 118).

Gilinant is į šeimos atliekamas funkcijas, nederėtų atsiriboti nuo konkrečių šeimų, jų kasdienės gyvensenos. Įprasta skirti kelis svarbesnius periodus ar fazes: šeimos susidarymas, pirmojo vaiko gimimas, suaugusių vaikų išėjimas iš gimtosios šeimos, anūkų atsiradimas, pasibaigusi aktyvi darbo veikla. Todėl šeimų funkcijos – jų išsidėstymas pirmumo, svarbos požiūriu – keičiasi.

1.1.3. Šeimos formos

Žvelgdami į savo artimiausią aplinką galime pastebėti, jog mus supa gana įvairios šeimos: su vaikais ir be vaikų, su vyresnės kartos atstovais ir be jų, teisiškai įregistruotos ir neįteisintos ir t.t. Pagal tai, kokie asmenys gyvena šeimoje ir kokias ryšiais jie susiję, sprendžiama apie šeimos formą. Šeimos forma – tai viena pagrindinių šeimotyros kategorijų, kuri apibūdina šeimotyros objektą. Mokslinėje ir šnekamojoje kalboje neretai vartojamas ir kitas panašus terminas – šeimos tipas (Rupšienė, 2001, p. 66).

Žvelgdami į šeimos formų įvairovę, galime pastebėti, jog įvairūs mokslai pateikia gan skirtingas šių formų klasifikacijas. Paprastai įvardijamos tokios šeimos formos pagal jos sandarą: monogamija (santuokoje gyvena vienas vyras ir viena žmona); poligamija (vienu iš sutuoktinių

dalijasi keli priešingos lyties sutuoktiniai); poliandrija – poligamijos rūšis, kai moteris tuo pačiu metu turi ne vieną, bet kelis sutuoktinius; poliginija – poligamijos rūšis, kai vyras tuo pačiu metu turi ne vieną, bet kelias žmonas; nepilna šeima – vienišas tėvas (mama) augina vaiką (vaikus); matrifokalinė – nepilnos šeimos rūšis, kai vieniša mama augina vaiką (vaikus); konvencionali šeima (sudaryta tėvų sprendimu); senolių vadovaujama šeima (šeimos galva – vyriausias jos narys); šeima, kurioje partneriai pasikeitę vaidmenimis (vyras prižiūri vaikus, o moteris rūpinasi namų ūkiu); patėvio arba pamotės šeima (su patėviu arba pamote sieja ne kraujo ryšiai, bet pakartotina santuoka su vienu iš tėvų); kibucai (drauge gyvenantys vienoje komunoje ir pasiskirstę pareigomis viengungiai ir susituokę asmenys); sudėtinė, arba išplėstinė (kartu gyvena kraujo giminaičiai, jų sutuoktiniai, gimdytojai ir vaikai) (L. Rupšienė 2001, p. 66).

J. Leliūgienė (2003, p. 288), pagal šeimos adaptacijos laipsnį išskiria šiuos šeimos tipus:

- sėkmingos šeimos – gerai atlieka savo funkcijas, sugeba greitai adaptuotis prie vaiko poreikių ir tinkamai juos auklėja;
- rizikos grupės šeimos – nepilnos šeimos, kuriose per mažos pajamos, yra nedirbančių suaugusių šeimos narių;
- nenusisėkusios šeimos – nesugebančios pilnai atlikti šeimai būtinų funkcijų, sunkiai pritampančios prie naujų sąlygų, yra žemo socialinio statuso;
- asocialios šeimos – tarp šeimos narių dažni amoralaus elgesio atvejai, teisei bei etikos normoms prieštaraujantis gyvenimo būdas.

1.1.4. Šiuolaikinė šeima

Keičiantis Lietuvos socialiniam – politiniam gyvenimui, socialinę sferą lydėjo bendrojo gyventojų užimtumo kitimas, nedarbas, neoficialaus užimtumo plėtra, spartus nedarbo didėjimas bei sumažėjęs valstybės vaidmuo užimtumo ir darbo reguliavimo sferoje. Pirmosios socialinės nesėkmės skaudžiai palietė šeimą ir joje augančius vaikus. Pirmiausiai šeimos nukentėjo dėl sumažėjusio užimtumo, nes bedarbystė paskatino rizikos grupės šeimų didėjimą, depresiją, šeimų degradaciją ir beglobių, vaikataujančių vaikų skaičiaus augimą. Šios prielaidos faktiškai žlugdo valstybės pastangas užtikrinti vaiko saugumą (vaikai prievartaujami ir žudomi nestabiliose šeimose), vaikai negali apsirūpinti pagrindiniais maisto ir kitais ištekliais, kurie reikalingi jo gyvybei palaikyti (kasmet vaikų tarnybų darbuotojai randa vaikų, išsekusių nuo bado), vaikai neturi galimybių gauti informacijos, reikalingos tobulėjimui, ar socialinių įgudžių, kurie bus būtini tolesniame gyvenime. 23 tūkstančiai vaikų šiandien yra gatvės įtakoje, nes jie neturi galimybių atstatyti savo jėgas ir pailsėti (Kvieskienė, 2001, p. 200).

Sisteminė analizė leidžia išvengti esminius šeimos institucijos pokyčius, įvykusius per XX a. paskutinįjį dešimtmetį, t. y. per laiką nuo Nepriklausomybės Lietuvoje atkūrimo.

1 lentelė.

Esminiai šeimos pokyčių bruožai (Rupšienė, 2001)

Šeimos gyvenimo sritis	Pokyčiai
Šeimos kūrimo amžius	Sensta
Vaikų gimdymo amžius	Sensta
Vaikų skaičius šeimoje	Mažėja
Nesantuokinių vaikų gimdymas	Dažnėja
Abortai, kaip gimstamumo reguliavimas	Klesti
Neregistruotos santuokos	Dažnėja
Skyrybos	Daugėja

Kasmet daugėja vadinamųjų socialiai pažeidžiamų, nedarnių šeimų skaičius. Jos tampa pagrindiniu vaikų nepriežiūros rizikos šaltiniu, be to, klostosi ir pačių vaikų negatyvus požiūris į atsakomybę, pareigas dėl savo ateities. Nuo 1995 m. savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybų (VTAT) įskaitoje nedarnių (asocialių) šeimų padaugėjo 1,9 karto, o vaikų jose – 57%. Šiems duomenims įtakos gali turėti ir tikslesnė registracija bei jų apskaita. Remiantis SADM duomenimis, nedarnių (asocialių) šeimų 2001–01–01 buvo užregistruota 18114, jose augo 40276 vaikai (Mikalauskaitė, 2001, p. 61).

2 lentelė.

Nedarnių šeimų skaičiaus statistika per 2000-2003m.m. Lietuvoje

(Savivaldybių Vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenys)

Metai	2000	2001	2002	2003
Nedarnių šeimų skaičius	16043	18114	18627	18514
Jose augančių vaikų skaičius	36856	40276	42820	39967

Pateiktoje 2 lentelėje matyti, kad nedarnių šeimų skaičius didėja. Taip pat didėja skaičius vaikų, augančių tose šeimose, kuriems nėra užtikrintos normalios gyvenimo, mokymosi, sveikatos, socializacijos sąlygos.

Lietuvoje sparčiai didėja daugiaproblemių šeimų skaičius. Šios šeimos visuomenėje yra gana izoliuotos ir iš aplinkos sulaukia mažai pagalbos. Jos nepriimtinos daugumai ir kaltinamos už nesugebėjimą rūpintis savo vaikais, apskritai – už nesugebėjimą spręsti savų problemų. Dugiaproblemės šeimos tradiciškai Lietuvoje vadinamos „asocialiomis“, tuo pažymint jas lyg kokią specifinę rūšį, esančią už visuomenės ribų. Galvojama, kad tokios šeimos tiesiog kenkia visuomenei ir gimdo nevykėlius, kurie vėliau ir patys kuria panašaus tipo šeimas. Degradavę tėvai nesirūpina vaikais, varo juos į gatvę, verčia uždarbiauti. Tokie vaikai dažniausiai turi emocinių, psichinių, fizinių problemų ir netgi negalių. Daugelis jų tampa „gatvės vaikais“, nelanko mokyklos, vėliau, taip ir neįgiję išsilavinimo, papildoma nekvalifikuotų bedarbių gretas. Todėl daugiaproblemės šeimos yra itin disfunkcionalios vaikų socializacijos požiūriu. Tik nedaugeliui vaikų pavyksta gyventi pagal kitokią scenarijų ir atsilaikyti prieš neigiamą šeimos poveikį (Rupšienė, 2001, p. 115).

Šeima yra pagrindinė socializacijos aplinka, nes vaikas šeimoje, kurioje gimsta ir auga, yra ugdomas, todėl turėtų jaustis saugus, įgyti pasitikėjimo savimi ir kitais jausmą. Šeimoje vaikui turėtų būti suformuotas požiūris į gyvenimo būdą, etikos normas, išsilavinimo svarbą ir t.t. Anot I. Leliūgienės (2002, p. 284), moksliniais tyrimais įrodyta, kad vaikų, netekusių tėvų globos, vystimasis turi daugybę neigiamų ypatumų. Vaikui reikalingas abiejų tėvų dėmesys. Šiuolaikinėje visuomenėje vaiko socializacijai didelį indėlį turi tėvo vaidmuo šeimoje.

Šeima dabartinėje Lietuvoje dėl neužtikrintos ateities ir stiprėjančios individualizacijos vengia reglamentuotų vedybinių ryšių. V. Kanopienė teigia, kad socialinė ekonominė padėtis visuomenėje: nedarbas, žemas išsilavinimo lygis, skurdas ir kita, apsunkina ir riboja vaikų teises normaliai gyventi, vystytis, lavintis, t. y., socializuotis (Kanopienė, 1997, p. 68).

Svarbiausi veiksniai, trukdantys sėkmingai šeimos socializacijai, anot J. Vaitkevičiaus (1995, p. 186), yra šie:

1. Šeimos narių užimtumas, darantis bendravimą epizodišku.
2. Moterų lygiateisiškumas su vyrais.
3. Didesni reikalavimai sutuoktiniams, dėl to augantis skyrybų skaičius.
4. Susilpnėjusi religijos įtaka žmonėms.
5. Mišrios vedybos, t. y. nelygios socialinės kilmės partneriai, skirtingų religijų, rasių atstovų santuokos.

Šie veiksniai griauna šeimos stabilumą, tradicijas, šeimos narių tarpusavio santykių kokybę ir šeimos gerovę.

1.1.5. Nepilnos šeimos ir jų ypatumai

XX a. antroje pusėje, ypač paskutiniaisiais dešimtmečiais, išryškėjo naujas šeimos tipas – nepilna šeima. Familistinėje literatūroje nerasta nepilnos šeimos apibūdinimo. Kadangi tokios šeimos egzistuoja, tai, remiantis praktiniais stebėjimais, ją galima apibūdinti taip: nepilna šeima yra tokia šeima, kurioje nėra vieno ar kelių tarpusavio santykių – vyro, žmonos, tėvo, motinos, vaikų. Nepilna šeima – tai šeima, kurioje yra vienas ar keli vaikai, bet nėra vieno iš gimdytojų – tėvo arba motinos.

Apibūdinant nepilną šeimą tenka konstatuoti, kad daugeliu atvejų joje nėra vaiko tėvo. Leidinyje „Lietuvos moterys“ nurodoma, kad apie 14 tūkst. vaikų (iki 18 metų) lieka be vieno iš tėvų (dažniausiai be tėvo). Tai turi rimtų pasekmių vaiko asmenybės vystymuisi. Gerai žinoma, kad formuojantis dorovinės pozicijos pagrindams, labai reikia tėvo.

Nepilna šeima šiuo metu yra gana dažnas ir nieko nestebinantis reiškinys. J.Vaitkevičius (1995) teigia, kad nepilna šeima yra tada, kai šeimoje trūksta vieno iš sutuoktinių (vyro ar žmonos – mirę ar išsiskyrę), tuomet vaikus auklėja, prižiūri vienas iš tėvų (Leliūgienė, 2003, p. 297).

Labai reti atvejai, kad vaiką (-us) augina tėvas. Jei šeimoje nėra vaiko motinos (mirtis, skyrybos, vaikas pasilieka pas tėvą), dažniausiai joje atsiranda kita moteris (nauja žmona, tėvo motina ar kokia giminaitė). Tokia šeima pedagoginio bendravimo aspektu laikoma pilna (Litvinienė, 2002, p. 17).

Iš pirmo žvilgsnio nepilnos šeimos atrodo vienodai: motina, vienas ar keli vaikai, kartais dar senelė. Tačiau ekonominiu, socialiniu, pedagoginiu ir psichologiniu požiūriu jos yra skirtingos.

Nepilnų šeimų vidinę struktūrą, psichologinį klimatą, auklėjimo principus atskleidžia jų kilmės kriterijai:

1. Nepilna šeima po skyrybų.
2. Nepilna šeima dėl vieno iš sutuoktinių mirties.
3. Nepilna šeima dėl bevaikystės.
4. Nepilna šeima moteriai pasinaudojus vyru kaip genetiniu donoru.

(Miškinis, 1993, p. 12).

Viena iš pagrindinių ir svarbiausių nepilnos šeimos atsiradimo priežasčių – skyrybos. Teismas sprendžia, pas kurį iš tėvų pasiliks vaikas po skyrybų ir kam reikės apmokėti jo išlaikymą. Iš dalies tai nepeiktinas reiškinys, susijęs su socialine pažanga. Skyrybų priežastys ir pasekmės literatūroje gana plačiai nagrinėjamos. Kaip rodo S. Burovos tyrimai, šeimos iširimui

būdingas santuokinių šeimos funkcijų pažeidimas, bendrų gyvenimo planų irimas, intelektualaus bendrumo žlugimas. Ryškiai pasikeičia sutuoktinio psichologinės nuostatos, vienas ar abu sutuoktiniai menčiau ar visiškai neatlieka vyro ir žmonos, tėvo ir motinos funkcijų ir vaidmenų (Litvinienė, 2002, p. 159).

Pasak K. Miškinio (2003, p. 32), nepilnos šeimos susidaro dėl skyrybų, vieno iš sutuoktinių mirties, tėvų negalėjimo turėti vaikų. Netradicinės šeimos taip pat priskiriamos prie nepilnų šeimų. Nepilnos ir netradicinės šeimos nuo tradicinių skiriasi ekonominiais, socialiniais, psichologiniais, edukaciniais aspektais. Nepilnose ir netradicinėse šeimose vaikai socializuojasi lėčiau ir dažnai žalinga jiems kryptimi.

Nepilnų šeimų Lietuvoje 1999 m. buvo 12,7 procentai (Vaitkevičius, 1999, p. 81).

Neretai pasitaiko ir vieno iš gimdytojų mirtis. Dažniausiai artimo žmogaus netikėta mirtis palieka skaudžių išgyvenimų tiek likusiam sutuoktiniui, tiek našlaičiais tapusiems vaikams. Statistiniai duomenys rodo, kad labai padidėjo jaunų žmonių mirtingumas. Miršta daug jaunų žmonių, bet ne tiek nuo ligų, kiek nuo nelaimingų atsitikimų, apsinuodijimų, traumų. Nemaža dalis iš gyvenimo pasitraukia savo noru (Litvinienė, 2002, p. 163).

Nepilnose šeimose vaikai patiria emocinio ugdymo stoką todėl, kad nėra intymios aplinkos, kuri būdinga sutuoktinių porai. Tuštumos, kuri atsiranda nepilnoje šeimoje, niekuo neįmanoma užpildyti. Bendravimo su tėvu trūkumas yra dažna vaiko agresyvaus, dargi nusikalstamo elgesio priežastis.

Nepilnos šeimos, kurioje auga nesantuokinis vaikas, atmosfera pasižymi kai kuriais ypatumais, kurie komplikuoja jo ugdymą. Vieniša motina dažnai išgyvena kaltės jausmą dėl to, kad patikėjo artimo žmogaus pažadais. Kadangi paprastai ryšių su juo nepalaiko, moteris jaučiasi vieniša. Kai prarastas pasitikėjimas, sunku nuoširdžiai bendrauti su nauju žmogumi (Miškinis, 2002, p. 12).

Nepilnoje šeimoje, kurioje vienas gimdytojas yra miręs, paprastai vyrauja geresnė socialinė psichologinė atmosfera negu kitose nepilnose šeimose. Našliai ir našlės labiau gerbiami aplinkinių žmonių, negu išsiskyrusieji arba vienišos motinos. Giminytės ryšiai tokiose šeimose nenutrūksta, kaip dažnai būna po sutuoktinių skyrybų. Močiutė ir senelis, dėdės, tetos, pusbroliai, pusseserės iš tėvo ar motinos pusės ir toliau bendrauja su velionio (-ės) sutuoktiniu. Iš esmės nepilna šeima laikoma ir tokia, kai vaikai išūnijami ar įdukinami vienišos moters. Tačiau tokie atvejai reti, kadangi dažniausiai leidžiama įvaikinti abiem santuokoje esantiems asmenims. (Miškinis, 2003, p. 64).

Šeima – svarbiausias vaikų auklėtojas, nes ji natūraliausiu būdu moko mylėti ir sutarti. Tėvų skyrybos visada yra didelis mažo žmogaus sielos sukrėtimo šaltinis. Tėvo ar motinos pasitraukimas iš šeimos labiau kenkia vaiko sveikatai, negu vieno tėvų mirtis. Psichologai

pastebėjo, kad po tėvų skyrybų trejų – šešerių metų vaikai pajunta kaltės ir pažeminimo jausmą, septynerių – aštuonerių metų – pyktį ir pagiežą, dešimties ir daugiau metų – pagiežą abiems tėvams. Daugiau kaip trečdalis vaikų pradeda blogai mokytis, tampa nedrausmingi, pradeda konfliktuoti net su draugais. Vaiko gyvenime susidaro dvasinė tuštuma, kurios beveik neįmanoma pripildyti gerumo, altruizmo, taurumo (Bikulčius, 1996, p. 105).

K. Hafter tyrimai rodo, kad po skyrybų kai kurie vaikai pasimeta, praranda orientaciją, išūliai elgiasi namuose. Skyrybų metu vaikų elgesyje atsiranda šie elementai: ikimokykliniame amžiuje – agresyvumas, bailumas, nemiga, išgąstis; jaunesniame mokykliniame amžiuje – toks pat elgesys ir mokymosi rezultatų pablogėjimas, vagiliavimas, melavimas, imlumas blogiems įpročiams; vyresniame mokykliniame ir jaunuolio amžiuje – nuolatinis nerimas, nusižengimai, alkoholizmas, lytiniai nusižengimai, sunkumai, pasirenkant profesiją (Bajorūnas, 1997, p. 123).

Skyrybos daro neigiamą poveikį vaikams. Vaikai suvokia, kad jie asmeniškai nėra atsakingi už skyrybas, nežiūrint to, kai kurie kaltina save dėl tėvų santuokos žlugimo. Kartais vaikai motyvuoja tokią situaciją savo paties sukurtomis prielaidomis: „tėvas išėjo iš namų, nes manęs labai nemėgo“ ir pan. Žalingą skyrybų poveikį vaikams gali kažkiek sumažinti gerai organizuota namų tvarka, nuoseklūs ir autoritetingi reikalavimai. Gyvendamas su gerai besiadaptuojančiu tėvu ar motina, ypač, jeigu susiklostė geri tarpasmeniniai ryšiai, vaikas lengviau įveikia sunkumus (Bikulčius, 1996, p. 119).

Nėra vieningos nuomonės apie skyrybų poveikio ir amžiaus santykį. Manoma, kad šeimos iširimas labiausiai žaloja, kai vaikai dar labai maži. Ikimokyklinukai labiau pažeidžiami, nes jų gebėjimas suprasti tėvų emocinius sunkumus menkas, jie dažniausiai kaltina tėvus. Be to, iširus šeimai, nebelieka vienintelės mažyliui prieinamos pagalbos sistemos, todėl neretai skyrybų poveikis tęsiasi iki brandaus amžiaus.

Skyrybų poveikio skirtumus įvairaus amžiaus vaikams gerai paaškina kaupimosi ir kritinio tarpsnio hipotezės. Kaupimosi efektas reiškia, kad kuo ankstesnės vaiko gyvenime skyrybos, tuo didesnis neigiamas poveikis. Turima galvoje, kad psichinei sveikatai pavojingiausi ankstyvaisiais raidos tarpsniais išgyventi stresai. Šis požiūris teigia, kad skyrybos gali padaryti didžiausią žalą naujagimiams, kūdikiams, nes kiekvieną tolimesnės raidos etapą veiks ankstesnė gyvenimo trauma. (...). Kritinio tarpsnio hipotezė pabrėžia, kad tam tikrais etapais atsiranda didesnė žalos rizika. Štai trečiaisiais – šeštaisiais gyvenimo metais, kai vaikai ypač prisiriša prie vieno iš tėvų ir jaučiasi taip, tarsi konkuruotų su kitu, tikėtina, kad skyrybos sukels ne vieną raidos problemą (Monkevičienė, 2003, p. 41).

Moterys sunkiau apsipranta su šeimos iširimu, su naujomis sąlygomis po skyrybų. Kai kurios motinos ima mažiau bendrauti su savo vaikais, bendraudamos būna irzlesnės, nervingesnės, sunkiau išvengia konfliktų. Mažiau dėmesio ir emocinės šilumos tenka vaikams,

kurių mamos, iširus šeimai, skuba „susitvarkyti savo gyvenimą“, šiam tikslui skirdamos didžiąją savo pastangų ir laiko dalį.

K. Miškinis išvelgia stiprų skyrybų poveikį vaiko charakteriui: tėvų išsiskyrimas gali lemti net kai kurias asmenybės savybes, sutrikdyti sveikatą. Remdamasis psichologų praktika, autorius netgi nurodo vaiko asmenybės nukrypimą – skyrybų sindromą. Jo esmę sudaro vaiko padidėjęs jautrumas, nervingumas, intelektualinio bei emocinio brendimo sutrikimai. Vaikas pradeda blogiau mokytis, nesutaria su mokytojais, draugais, nepasitiki žmonėmis, jį valdo skriaudos, vienišumo ir perdėto uždarumo jausmas (Miškinis, 1993).

E. Vaperis, A. Kahonenas, A. Šopenhaueris, nagrinėję šeimos įtaką mokinio pažangumui, elgesiui, kūribingumui, pabrėžė, kad tėvo ar motinos pasitraukimas iš šeimos visuomet turi įtakos mokinio pažangumui, elgesiui, iniciatyvumui (Bajoriūnas, 1997, p. 108).

J. Litvinienė pateikia amerikiečių mokslininkų E. Herzogo, S. Sudia nuomonę, kad vaikų dorinio vystymosi nepilnoje šeimoje problemos labiau susijusios su psichine motinos sveikata, negu su pačiu skyrybų faktu arba gyvenimu su vienu iš gimdytojų. Ištyrus tėvų konfliktų poveikį vaikams neišsituokusiose šeimose, nustatyta, kad jaunuoliams iš neharmoningų šeimų kilo daugiau psichologinių ir elgesio problemų, nei vaikams, gyvenusiems harmoninguose namuose ir išsiskyrusiose šeimose (Litvinienė, 2002).

Nepilnoje šeimoje likęs vaikas reikalauja iš tėvo ar motinos daug daugiau dėmesio. Kartais būna atvirkščiai – likęs su vaiku tėvas ar motina ima elgtis su juo tarsi su suaugusiuoju, t. y. jam užkrauna atsakomybę už kitus vaikus, namų ūkį, net save. 1994 m. M. Dovydaitienės atlikti tyrimai rodo, kad berniukams po skyrybų šeimoje būna sunku indentifikuotis, o mergaitės patiria sunkumų bendraudamos su priešinga lytimi (Pikūnas, Palujanskienė, 2000, p. 109).

P. Dereškevičius (2000, p. 91) teigia, kad nesutarimai šeimoje, tėvų skyrybos, netektis, yra viena iš priežasčių, sukeliančių emocinius ir psichologinius vaikų elgesio sutrikimus, kas lemia ir mokyklos nelankymą, bei suprastėjusį mokymosi pažangumą.

Akivaizdu, kad kiekvienoje situacijoje nepilnai šeimai reikia aplinkinių pagalbos – bent jau tam, kad kompensuotų neigiamų veiksnių įtaką vaiko ugdymuisi. Dėl šių vienišoms motinoms būdingų sunkumų motina gali atsidurti stresinėje situacijoje. Todėl daugumai vienišų motinų reikalingas specialus psichologo patarimas, ypač ištikus sunkiai depresijai.

1.1.6. Šeimos reikšmė individui

Nuo gimimo iki pat mirties visas žmogaus gyvenimas yra vienaip ar kitaip susijęs su šeimyniniais santykiais, yra nuo jų priklausomas. Nė vienas iš mūsų negali pasirinkti šeimos, kurioje gims. Dažniausiai šeimoje įvyksta patys svarbiausi žmogaus gyvenimo įvykiai: gimimas, sutuoktuvės, mirtis, o svarbiausia, užauginamas ir įvedamas į pasaulį pats žmogus.

Anot K. Miškinio (Miškinis, 1993, p. 159), šeimos psichologinis mikroklimatas yra vienas iš svarbiausių dalykų, kurie padeda gyvenimą padaryti turtingu, kupinu teigiamų emocijų, ir išauklėti gerus, dorus vaikus. Tai šeimos emocinių lūkesčių visuma, pasireiškianti kiekvieno nario nuomone. Autorius teigia, jog kuo palankesnis šeimos mikroklimatas, tuo šeimos nariai geriau vertina vienas kitą bei patys save, labiau pasitiki savimi, esti ne tokie nerimąstingi, lengviau pakelia stresines situacijas. Psichologinis mikroklimatas dar vadinamas socialiniu psichologiniu klimatu, moraliniu klimatu, psichologine atmosfera ir kt.

Visais laikais požiūris į šeimą kito: šiuo metu dėl besikeičiančio požiūrio į šeimą keičiasi šeimos struktūros. Tai, kaip anksčiau buvo suvokiama šeima, nebeatitinka šiuolaikinio šeimos suvokimo. Anksčiau šeimą sudarė kelios kartos: seneliai, tėvai, vaikai, ir kartais proseneliai (tradicinė šeima). Dabar dominuojantis šeimos modelis – jauni tėvai ir jų mažamečiai (ar ūgtelėję) vaikai (branduolinė šeima). O seneliai gyvena atskirai. Kuo toliau, tuo labiau pastebima tendencija, kad vaikai, vos tik pabaigę studijas, susikuria savo šeimas ir atsiskiria nuo tėvų. Ir žymiai rečiau, dažniausiai dėl finansinių sąlygų ar vyresniosios kartos sveikatos būklės, po vienu stogu gyvena trys kartos.

Tradicinėje šeimoje anksčiau būdavo pabrėžiami vertikalūs ryšiai tarp kartų, čia buvo daug glaudesnis paramos ir pagalbos tinklas. Priešingai nei tradicinėje šeimoje, branduolinėje labiau atsiribojama nuo giminystės ryšių. Joje vyrą ir žmoną sieja lygiateisiai santykiai, o pagrindinė šeimos funkcija – vaikų auginimas. Vyresnieji tokioje šeimoje turi gerokai mažesnę įtaką.

Šeimos struktūra yra labai svarbus veiksnys asmenybės vystymuisi. Tačiau svarbu ne tik šeimos struktūra, bet ir santykiai pačioje šeimoje. Vaiko asmenybės formavimuisi ypatingą reikšmę ir įtaką turi mama. Kokia turėtų būti mama? Užvis geriausia – ne tokia, kokią paprastai įsivaizduojame. Motinos, pernelyg gerai vaidinančios motinos vaidmenį (kartais sąmoningai, bet dažniausiai – ne), turi išstumti savo pačios asmenybę, jei tik ji nors truputį kertasi su motinos idealu. Mama – tvarkinga ir švari, vaikystėje, žinoma, pirmūnė, ji visada viską moka, niekada neverkia, jai nieko neskauda, ji šypsosi, rūpinasi, yra kantri, atsakinga, tiesiog tobula.

Vaikui toks mamos vaizdinys sukelia keblumų: arba ji meluoja, arba jis pats yra nenormalus. Juk jam dažnai ką nors skauda, jis išsitepa, verkia negavęs to, ko norėjo. Visi šie

natūralūs veiksmai ir pojūčiai, kuriuos patiria pats vaikas, bet niekada nemato, kad juos patirtų mama, turėtų sukelti tikrą frustraciją, priversti pajusti savo menkavertiškumą. Tokio suvaidinto tobulumo vaikas niekada nepasieks, o kadangi mintis, kad tobuloji mamytė galėtų meluoti, atmetama beveik *a priori*, vaikui lieka tik savojo niekingumo pojūtis.

Todėl tokia mama, kuri kartais rėkia, verkia ar išterlioja staltiesę, vaikui yra tikras išganymas.(...) Vaikas nuo pat pradžių turi suprasti, kad nieko nėra be dėmių, kiekvienam pasitaiko suklysti, kad mes, kiek leidžia jėgos, galime tik stengtis išvengti klaidų. Šios dvi alternatyvos – kas teisinga ir ne – yra ne tik pasaulio, bet ir paties vaiko dalis (Molcho, 2006, p. 155).

Anot K.Miškinio (1993, p. 146), dalis problemų yra susijusios ir su skirtingais tėvų ir vaikų temperamentais bei nuostatomis, lūkesčiais. Sunku bendrauti ir suprasti, jei tėvai nori vienokio vaiko, o jis realiai yra kitoks.

1.2. Vaiko asmenybės ir savivertės formavimosi šeimoje problemos

1.2.1. Asmenybės ir savivertės samprata

Asmenybė – vidinių žmogaus savybių visuma, lemianti jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Savarankiškumui bręsti būtina laisvė, atsakingumui – pagarba kito laisvei. Aukščiausia savarankiškumo išraiška – kūrybingumas, atsakingumo – dorovinis elgesys. Todėl asmenybę reikia ugdyti plėtojant mąstymo ir praktinės veiklos savarankiškumą ir atsakingumą. Ypatinę reikšmę turi vertybinės motyvacijos formavimas, kad moksleivis taptų dvasingas, socialiai aktyvus, doras. Nepriekaištingas dorovinis elgesys būdingas subrendusiai asmenybei. (Jovaiša, 2007, p. 22).

Savęs vertinimas (rus. – самооценка, angl. – evaluation) – individo savęs paties, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Nuo savęs vertinimo priklauso žmogaus santykiai su aplinkiniais žmonėmis, jo savikritiškumas, reiklumas sau, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Savęs vertinimas turi įtakos žmogaus veiklos aktyvumui ir jo asmenybės raidai, yra glaudžiai susijęs su žmogaus pretenzijų lygiu, t.y. tikslų, kuriuos jis sau kelia, sudėtingumu. Kai žmogaus pretenzijos neatitinka realių jo galimybių, jis ima save vertinti neteisingai, ir jo elgesys pasidaro neadekvatus (atsiranda emocinių protrūkių, padidėja nerimąstingumas ir kt.). Vienoks ar kitoks savęs vertinimo lygis susidaro vertinant savo veiklos rezultatus ir suvokiant, kaip tave vertina kiti (Psichologijos žodynas, p. 263).

V. Rajeckas analizuodamas asmenybės apibėžimus teigia: Manychiau, kad tikslingiausia taip apibūdinti asmenybę:

„Asmenybė – tai žmogus kaip visuomeninė, protinga būtybė, gebanti dirbti, turinti savitus psichikos ir socialinius (požiūrį į aplinką, visuomenę, žmones, darbą, vertybes, elgesį ir pan.) bruožus“. Kartu reikia pabrėžti, kad kiekviena asmenybė yra individualybė, nes jai būdingas savitas nepakartojamas visų pirma psichinių savybių derinys. Vadinasi, individualumą labiausiai parodo kiekvienos asmenybės skirtingi charakterio ir temperamento bruožai, skirtingi gebėjimai ir skirtinga kūrybinė veikla (Rajeckas, 1995, p. 6).

G.Valickas (1991) teigia, kad norėdami perteikti įvairiausius minčių ir jausmų apie save niuansus, skirtingi autoriai vartoja įvairias sąvokas: „savęs vertinimas“ (self – evaluation), „požiūris į save“, savimeilė (self – love), „savigarba“ (self – esteem, self – respect), „pasitenkinimas savimi“ (self – satisfaction), „savimonė“, „Aš vaizdas“ (self – image), „Aš kompetencija“ (self – concept) ir daugelį kitų. (Valickas, 1991, p. 6).

Taigi, atsiranda prielaida manyti, kad vieningo termino nėra ir dėl šios priežasties visos naudojamos sąvokos yra vienodai reikšmingos.

A. Gučas nurodo, kad psichologija pabrėžia baimės ir savivertės pergyvenimo ryšį. (...) Iš pat mažumės vaiką reikia auklėti taip, kad jo norai, skatinami savivertės, būtų naudingi ir bendruomenei, ir atskiram asmeniui. Žmogus tik tada gali būti naudingas visuomenės narys, kai randa kelią į ją. O tokio kelio neradamas, jis susiduria su prieštaravimais, neleidžiančiais natūraliai siekti savivertės, ir tai nuveda į aplinkinius kelius: prasideda įvairūs nukrypimai, užsispyrimas, apgaudinėjimas, pagaliau atsiranda kalbos trūkumų, vaikas pradeda meluoti, žiauriai elgtis. Tuo jis nori atkreipti į save dėmesį.

Normalų savivertės kelią apsunkinantys dalykai:

- 1) organiškai trūkumai – jų turintys vaikai jaučiasi esą pažeminti ir todėl dažnai nusistato prieš bendruomenę;
- 2) žiaurus elgesys – vaikai netenka pasitikėjimo savo jėgomis ir imasi dirbtinių priemonių gintis nuo aplinkos veikslių;
- 3) lepinimas – ilgainiui lepinami vaikai visai nebetenka savarankiškumo ir ieško įvairių priemonių bei kelių, kuriais galėtų tironizuoti šalia esančius asmenis.

Visi šitie konfliktai, atsiradę tarp savivertės ir bendruomeniškumo jausmų padeda formuoti nerovingam charakteriui (Gučas, 1994, p. 71).

Humanistai teigia, kad asmenybė auga visą gyvenimą, vis iš naujo atranda savo gebėjimus bei galimybes, mokydamosi atvirai, be psichologinės gynybos priimti savo patirtį.

Humanistams be galo svarbi asmenybės „čia ir dabar“ patirtis. (...) Tik „čia ir dabar“ būseną leidžia įsiklausyti į savo vidinį balsą, išgirsti savo tikruosius poreikius ir troškimus, siekti patenkinti palyginti naują žmonijos istorijoje saviraiškos poreikį. Tik siekianti saviraiškos,

laisva, kūrybiška, atvira patirčiai asmenbė gali būti visiškai funkcionali, sugebanti priimti save ir kitus, tokius kokie iš tiesų yra (Beresnevičienė, 2003, p. 27).

Eriksonas (1968) teigia, kad ankstyvojoje vaikystėje vyksta priešpriešos tarp savarankiškumo ir gėdos, abejonių krizė. Vaikas tikrina savo tėvus ir aplinką, norėdamas sužinoti, ką jis gali valdyti, tvarkyti, o ko – ne. Kad atsirastų laisvos valios jausmas, turi būti išugdyta savikontrolė ir nepaprastas savigarbos jausmas. Per didelę tėvų kontrolę sukelia ilgalaikius abejonės dėl savo sugebėjimų, gėdos dėl kurių nors savo poreikių ar kūno jausmus. Vaiko savarankiškumo jausmo pradžia – piminis išsivadavimas iš motinos globos. Jis išsirutulioja iš ankstyvojo pasitikėjimo pojūčio (kai pasitikėjimas viršija nepasitikėjimą) (Gage, Berliner, 1994, p. 117).

Jei suaugusieji pažeidžia vaiko nustatytas ribas (...), vaiko elgesyje gali atsirasti netikrumo. (...). Vaikai pradeda nepasitikėti savimi dažniausiai tada, kai toks suaugusiųjų elgesys dažnai kartojasi. Toks tėvų elgesys stumia vaiką į aklavietę: jis jaučia, kad jo „ne“ teisingas, kūnas siunčia signalą, jog reikia išlaikyti atstumą, bet, kita vertus, artimi ir pažįstami suaugusieji skatina vaiką veikti prieš savo valią.

Todėl derėtų palaikyti savo vaiką, kai jis sako „ne!“, gerbti vaiko nustatytas ribas, net jei kitiems asmenims tai būtų skaudu. Vaikas turi suvokti: asmenys, kuriais aš pasitikiu, mano fizinę neliečiamybę vertina labiau nei kokį nors „gerą elgesį“, kurio iš manęs tikisi aplinkinis pasaulis. Vaikas įsisąmonins: suaugusieji gerbia mano kūną. Ir atvirkščiai: suaugusiųjų, kurie mano kūno negerbia, nereikia prisileisti (Rogge, 2005).

Daugelis šiuolaikinių psichologų sako, kad žmonių teigiamas savęs vertinimas yra svarbi sąlyga būti laimingam. Teigiamai save vertinantis individas yra patenkintas, kad yra būtent toks, koks yra. Jis su pasitikėjimu tvarko savo gyvenimą. Jo nepersekioja pavydas ar nesaugumo jausmas, jis neturi nevykėlio komplekso. Toks žmogus jaučia savo vertę.

Reikia laiko, kol maži vaikai suvokia, kad jie skiriasi nuo jį supančių žmonių. Į antrųjų gyvenimo metų pabaigą mažylis visiškai įsisąmonina savo individualumą, bet kaip jis atrodo, pradeda įsivaizduoti gerokai anksčiau. Jei vaikas yra mylimas, dažnai myluojamas, džiaugiamasi kiekviena jo šypsena, tai jis jaučiasi esąs reikalingas ir brangus. Vaikui augant, besivystantys jo sugebėjimai daro poveikį ir jo įvaizdžiui. Būtent tuo metu labai svarbu leisti vaikui spręsti ir veikti savarankiškai, kad jis galėtų didžiuotis tvarką savo gyvenimą (Kendall, 2001, p. 40).

F. Kendall (2001) mano, jog dažnai tėvai destruktivų ir asocialų vaikų elgesį traktuoja kaip įgimtą blogį. Pavyzdžiui, dažnai pasakoma: „Berniukai yra berniukai“. A. Juodaitytė (2003) taip pat pastebi, kad etikečių klįjavimas turi neigiamos įtakos vaiko savivertei. Lyčių stereotipai auklėjimui labai pavojingi, kaip ir bet kuri kita kategorizavimo forma.

Remiantis literatūra galima teigti, kad mamos, kurios dėl profesinės veiklos ar kokių kitų priežasčių negali skirti pakankamai laiko kūdikui, tarsi norėdamos išpirkti kaltę, neretai pernelyg forsuoja trumpalaikį bendravimą su juo. (...). Pasekmė paprastai visuomet ta pati – kūdikis sunerimsta ir bando išvengti bendravimo. Mama, savo kaltės jausmą perkeldama į kūdikį, nuogąstauja, kad gali būti atstumta, nes neskyrė jam pakankamai laiko. Tai akivaizdi klaida: iš tiesų kaltas tik netinkamas bendravimo tempas. Teisingiausia šiuo atveju būtų per tą laiką, kurį mama skiria ar gali skirti kūdikiui, nesistengti atlikti daugiau nei įmanoma.

Dėmesys, visiškas dėmesys, kūdikiui kur kas svarbesnis nei kartu praleidžiamo laiko trukmė. (...). Pojūtis, kad tave supranta ir priima, leidžia pirmąkart pajusti pasitikėjimą savimi (Molcho, 2006, p. 35).

Šiuolaiknės miestiečių šeimos narių skaičius smarkiai pasikeitė. Tam yra keletas priežasčių. Pirmoji, pati paprasčiausia ir natūraliausia – sumažėjo gimstamumas. Nuo A. Makarenkos „Knygos tėvams“ pasirodymo pasidarė įprasta kalbėti apie tam tikrą vienturčio vaiko nevertingumą. Jis arba egoistas, arba perdėm išlepintas, arba nesavarankiškas, įpratęs „laikytis motinos sijono“. (...). Žmogus pasaulyje niekada nebūna vienišas. Pasaulis – tai vienminčių bendrija. Mažiukas – aktyvi būtybė. Šeima, auginanti vieną vaiką, atima iš mažiuko gana didelę ir esmingą jo dvasinio gyvenimo dalį, nuskurdina jį. (...). Toks vaikas mėgsta pasamprotauti, pasiginčyti, jį ima dominti pačios netikėčiausios „suaugusiųjų“ problemos (Sverdlova, 1984, p. 160).

A. Juodaitytė pastebi, kad gimimo eiliškumas turi įtakos ir vaiko savęs vertinimui. Daugelio autorių tyrimai (Whiting, 1975) atskleidė, kad pirmagimių savęs vertinimas yra aukštesnis negu po jo gimusių vaikų. Toks savęs vertinimo lygis pastebimas ir tarp jauniausių vaikų. Savęs vertinimas tiesiogiai susijęs su šeimos požiūriu į vaikus ir elgesiu su jais kaip būsima vyrais ir moterimis (Juodaitytė, 2003, p. 105).

V. Oaklander nemano, kad broliai ir seserys turi mylėti vienas kitą vien dėl to, kad yra giminės. Taip pat jaučia, kad vaikams būtina suvokti savo skirtingumą nuo brolio ar sesers, kaip ir tėvams būtina pripažinti kiekvieno vaiko individualumą (Oaklander, 2007, p. 281).

Kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje reikšminguosius santykius sudaro socialiniai santykiai vien su motina ir tėvu ar kitais globėjais. Vėlyvojoje vaikystėje reikšmingieji santykiai apima ir brolius, seseris, senelius (Beresnevičienė, 2003, p. 36).

Kai kitu vaiku (net mylimu broliu, seserimi), kaip atrodo ikimokyklinukui, rūpinamasi labiau, jam kyla pavydo jausmas (Muchina, 1988, p. 176).

A. Adleris (1978) pastebėjo, kad kiekvienas žmogus tampa individu tik socialiniame kontekste. Pirmoji vaiko socializacijos aplinka – šeima. Jis pabrėžia, kad vaikų padėtis šeimoje

yra suaugusio žmogaus gyvenimą lemiantis veiksnys. (...). Psichologinėje literatūroje išskiriami 3 vaikų vaidmenys šeimoje:

- vyriausiasis;
- vidurinysis;
- jauniausias.

Jie yra patys ryškiausi, turi stiprų socialinį kontekstą, apibūdina vaiko statusą. Pateiksime patį bendriausią vyriausio, vidurinio ir jauniausio vaiko aprašymą.

Vyriausias vaikas turi ryškų atsakombės jausmą. Pirmaisiais savo gyvenimo metais yra vienturtis, patiria tėvų meilę ir rūpestį. Nuo ankstyvų metų ugdoma atsakomybė, skatinama pagelbėti tėvams, prižiūrėti jaunesnius brolius ir seseris. (...). Tyrimais nustatyta, kad pirmagimiai yra aukštesnio intelekto ir turi daugiau sugebėjimų nei vėliau gimę broliai ir seserys. Vyriausiasis vaikas linkęs į konservatyvumą, tarką, mėgsta stabilumą. (...). Labai ryški vyresnio vaiko vietos šeimoje kaita. Jis pageidaujamas, mylimas, tačiau, gimus antram vaikui, tarsi atstumiamas. Pirmasis brolių ir seserų susitikimas turi didelės įtakos tolimesnei jų tarpusavio santykių raidai.

Vidurinis vaikas, atėjęs į pasaulį, susiduria su „konkurentu“. Per visą savo kūdikystę ir vaikystę jis nuolat turi prieš save pirmaujantį brolių ar seserį, galinčią daryti daugelį dalykų. Jis užima „žemesnę“ padėtį, ypač jei tėvai lygina savo vaikus. (...). Kad išvengtų „spaudimo“ šeimoje, daugelis vidurniųjų vaikų ieško pripažinimo tarp draugų. Tėvai turėtų reaguoti į lenktyniavimo problemą šeimoje, nes vidurinis vaikas varžosi su vyresniuoju net dėl smulkmenų.

Vidurinis vaikas ieško pripažinimo; jis nori įtvirtinti savo statusą šeimoje, o jei tai nepavyksta, ieško pripažinimo tarp draugų; santykiai su tėvais neapibrėžti.

Jauniausias vaikas užima ypatingą padėtį šeimoje. Daugiavaikėse šeimose dažniausiai pastebimos dvi jauniausio vaiko elgesio tendencijos: vieni vaikai labai nori būti panašūs į vyresnius, kiti visą laiką stengiasi išlikti „mažais vaikais“. Šis vaikas niekada nebuvo „traumuotas“ dėl to, kad atsiranda naujagimis. Jam tėvai dažniau atleidžia. Toks nuolaidžiavimas jauniausio vaiko silpnybėms erzina vyresnius brolius ir seseris. Jauniausiam vaikui keliami reikalavimai yra daug mažesni, todėl jis yra optimistas. (Juodaitytė, 2003).

Svarbiausias tėvų autoriteto, jų pavyzdžio, t.y. auklėjamosios įtakos pagrindas – jų pačių elgesys, jų gyvenimas, jų visa veikla, jų dorumo, humaniškumo lygis, santykių su žmonėmis, visa aplinka pobūdis. Pedagogikoje nuo seno tvirtinama, kad svarbiausias auklėjimo metodas šeimoje – tėviškas reiklumas sau pačiam, tėviškas rūpinimasis šeima ir jos narių gerbimas, tėviška kiekvieno savo žingsnio kontrolė (Rajekas, 1995, p. 18).

R. Žukauskienė teigia, kad tėvų požiūris ir nuomonė yra svarbūs tiek vaikystėje, tiek paauglystėje, tačiau ypač tai svarbu ikimokykliniame amžiuje, nes tada vaikas pradeda vertinti

save. Tėvų nuomonė yra labai svarbi vaikui dar ir todėl, kad jis suvokia ir vertina suaugusiųjų kaip labai galingus ir viską žinančius, tėvų nuomonė jiems yra neginčytina ir galutinė. Vaiko vertybių sistema formuojasi perimant tėvų vertinimus. (...). Vaiko dvasinei būsenai labai svarbu, ar jis šeimoje mylimas, reikšmingas, ar ne, ir kokius jausmus jis jaučia savo tėvams.

G. Chomentauskas nurodo keturias vaiko nuostatas į tėvus ir save:

- Aš esu reikalingas ir mylimas, ir aš jus taip pat myliu.
- Aš reikalingas ir mylimas, o jūs egzistuojat dėl manęs.
- Aš nemylimas, bet aš iš visos širdies trokštu jūsų meilės.
- Aš nereikalingas ir nemylimas, palikite mane ramybėje.

(Žukauskienė, 1996, p. 197).

Vaikas, kuris jaučia, kad yra reikalingas ir mylimas, taip pat myli savo tėvus, toks vaikas save gerai vertina ir pasitiki aplinkiniais.

Vaiko pozicija, kad jis yra reikalingas ir mylimas, o tėvai egzistuoja tik dėl jo, formuojasi šeimoje, kurioje yra vaiko kultas, kurioje visi reikalai ir rūpesčiai nukreipti į mažąjį stabą. Tokiose šeimose vaikas anksti pradeda suprasti, koks reikšmingas jis yra savo tėvams, kaip jie jį myli. Tai didina vaiko savigarbą, sukuria saugumo jausmą, bet jau ikimokykliniame amžiuje jo elgesys dažnai neatitinka priimtino elgesio normų: toks vaikas nesiskaito su aplinkiniais, veikia neatsižvelgdamas į jų norus ir reikalavimus. (...). Vėliau tokiam vaikui kyla daug problemų bendraujant su kitais vaikais.

Vaikas gali jaustis nemylimas, kai tėvai emociškai šalti, mėgsta įsakinėti. Vaikas, pajutęs, kad tėvai jo nemyli, labai giliai ir skausmingai išgyvena. Kartais jie bando priartėti prie tėvų, patenkinti jų lūkesčius, mėgina iškovoti jų meilę. Iš pradžių vaikas savo elgesiu stengiasi atkreipti dėmesį. Jei tai nepavyksta, jis mėgina priversti tėvus su juo skaitytis.

Kai vaikas nebesitiki, kad jį kas nors gali mylėti, kad jis yra ko nors vertas, nebesistengia atkreipti kitų dėmesio ar sulaukti pagyrimo. Vaikas tarsi specialiai demonstruoja savo kvailumą, nevikrumą, blogus įpročius, kad tik greičiau nuo jo kiti nosisuktų, nes jis yra praradęs viltį būti reikalingas ir mylimas (Žukauskienė, 1996, p. 198).

Ikimokykliniame amžiuje elgesio motyvams padeda jų įsisąmoninimas. Vaikas pradeda vis aiškiau suvokti savo elgesio paskatas ir pasekmes. Tai vyksta todėl, kad bręsta ikimokyklinuko savimonė – jis pradeda suvokti, kas jis toks, kokių turi savybių, kaip ir už ką jį vertina aplinkiniai. Labiausiai savimonę išreiškia savęs vertinimas, t.y. tai, kaip vaikas vertina savo laimėjimus ir nesėkmes, savo bruožus ir galimybes.

Prielaidą savimonei atsirasti sudaro tai, kad vaikas ima skirti save nuo kitų žmonių, o tai vyksta baigiantis ankstyvajai vaikystei. (...). Siekdamas išmokti teisingai vertinti save, vaikas iš pradžių turi išmokti vertinti kitus žmones, į kuriuos jis gali žvelgti tarytum iš šalies. (...). Šiuo

laikotarpiu, vertindamas vienmečius, tik kartoja suaugusiųjų nuomonę apie juos. Tą patį daro ir įvertindamas save.

Lyginti save su kitais vaikais išmokstama vyresniajame ikimokykliniame amžiuje, tuomet jau įmanoma teisingai įvertinti ir save.

Vyresnieji ikimokyklinio amžiaus vaikai gana gerai suvokia savo privalumus ir trūkumus, aplinkinių požiūrį į save. Tai skatina juos sąmoningai mokytis elgesio normų, sekti teigiamais pavyzdžiais. (...). Ikimokyklinukas negali ilgai galvoti apie savo trūkumus, kaip, beje, ir apie privalumus (Muchina, 1988, p. 157).

1.2.2. Šeimos piešinys – vaiko savivertės išraiška

Sunku nustatyti, kas pirmasis pradėjo naudoti šeimos piešimą vaiko psichologiniams tyrimams, tačiau aišku viena – ši metodika sparčiai paplito XX amžiaus šeštajame dešimtmetyje (Chomentauskas, 1983, p. 8).

Jau penkerių metų vaikų piešiniai atspindi svarbius visuomenės įvykius, nacionalines tradicijas ir šalies kultūros ypatumus. Įvairių šalių vaikai panašiai suvokia, kas gražu ir kas negražu. Visiems vaikams gražu malonūs regimieji išpūdžiai (daiktų spalva, forma, ornamentai), teigiamas emocijas keliantys gamtos reiškiniai, geri, aplinkinių teigiamai vertinami žmonių poelgiai, žmonių veiklos rezultatai ir pan. Negražu – visa, kas nemalonu, baisu, tai, kas smerkiama aplinkinių: nešvarūs, nesiprausę vaikai, nevaleikos, muštynės, žudynės, karas, prievarta (Muchina, 1988, p. 120).

Augdamas vaikas turi savų bėdų. Jį lydi ne vien tik laimė, jam tenka įveikti ir daugybę nesėkmių. Kai kurie tėvai mano, kad jokių pilkų dienų neprivalo būti. Vaikas negali būti liūdnas, skeptiškas, nusiminęs ar abejojantis – tai gadina laimingos šeimos paveikslą. Todėl rūpesčio raukšlytė išlyginama, kiekviena ašarėlė – vienas du nušluostoma.(...) O to pasekmė – vaikas nedrįsta rodyti savo jausmų, slepia juos, užgniaužia savyje nusivylimą, sielvartą ir skausmą. Jų ženklus mato tik tas, kas gerai žiūri (Nitsch, 2000, p. 7).

Tam, kad lengviau būtų išvelgti vaikui kylančias problemas, naudojamas šeimos piešinio metodas. Savo knygoje „Vaiko psichologija“ V. Muchna (1988) siūlo naudoti šeimos piešimą. Ji teigia, kad vaikas dažnai vaizduoja tėvus ir save. Jau penkerių šešerių metų vaikai gali teisingai išvardinti visus šeimos narius, taip pat nustatyti savo vietą tarp brolių ir seserų. Šio amžiaus vaikai gerai suvokia šeimos sanykius. Jie gali atsakyti kas yra šeimos galva, ką jie labiausiai myli, ko bijo (jei tokių yra), į ką nori būti panšūs.

Vaizduodamas šeimą, vaikas dažniausiai nieko neužmiršta ir piešinyje parodo visus. Tačiau taip būna ne visada. Tas pats vaikas viename piešinyje gali nupiešti visus, o po kelių

dienu, piešdamas šeimą, ką nors praleidžia. Paprastai tai daro netyčia. Tarp praleistųjų gali būti vienas iš tėvų, brolis (sesutė) arba jis pats. Tuos, kuriuos vaikas labai myli, piešia atidžiau, ieškodamas portretinio panašumo, kitus – vaizduoja schematiškai. (...). Šeimos portrete gali būti pavaizduoti geidžiami, bet neesantieji giminaičiai: maži broliukai (arba sesutės), tėtis arba mama. Tačiau tokių piešinių nedaug, vaikai paprastai gėdijasi ir stengiasi jų nerodyti. Dažnai vaikas pradeda piešti nuo mylimiausiojo nario. Tačiau neretai, mylėdamas vieną šeimos narį, jis pradeda vaizduoti tą, kurio bijo, tačiau gerbia. (...). Vaikams būdinga piešti ne tik šeimos narių portretus, bet ir šeimos gyvenimo scenas, kurios veikia emociškai (Muchina, 1988, p. 123).

A. Vengeris, kalbėdamas apie piešinių metodus nuodo, kad tarp diagnostikos priemonių, taikomų pasaulinėje psichologijos praktikoje, piešinių testai yra svarbiausi. Rodikliai, į kuriuos atsižvelgiama interpretuojant piešinių testus, nėra vienareikšmiai. Labai dažnai tas pats požymis gali būti interpretuojamas dviem, trim arba keturiais skirtingais būdais, atsižvelgiant į tai, su kokiais požymiais jis derinamas (Vengeris, 2007, p. 4).

Vaikai piešia ir patys save. Autoportretas dažnai atspindi teigiamą požiūrį į savo personažą: portrete vaizduojamas aprengtas pageidaujama drabužiais (gražia suknele arba uniforma), yra pageidaujamoje vietoje, pageidaujamos aplinkybėmis. Toks optimistinis savo personažo vaizdavimas atitinka normaliai besivystančio vaiko asmenybės formavimąsi: jis tiki išoriniu pasauliu ir savimi. Pirma, ką vaikas įsisažmonina – tai mintis dėl neabejotinos savo vertės, kurią jis dažnai formuoja žodžiais „Aš geras“. Tą savo „gerumą“ vaikas vaizduoja piešinyje: geras – vadinasi gražiai apsirengęs, geras – vadinasi turi visas geram teikiamas privilegijas.

Kai vaikas piešia save sudėtingose kasdienio gyvenimo situacijose arba kasdien piešia savo baisius sapnus, tai signalas, jog jo būseną yra emociškai nepatenkinama (Muchina, 1988, p. 124).

Kai kurie vaikai vaizduodami šeimą, didžiausią nupiešia patys save. Taip save piešia egocentriškai, linkę dominuoti vaikai, jaučiantys savo reikšmingumą šeimoje. Priešingai, gerokai mažesnę už kitus šeimos narius, save piešia vaikai: a) jaučiantys savo nereikšmingumą, nereikalingumą ir t.t.; b) nuolat reikalaujantys globos (Chomentauskas, 1983, p. 26).

Piešdamas vieną ar kitą objektą, žmogus nenoromis, o kartais ir sąmoningai perteikia savo santykį su juo. (...). Jei kokia nors tema jį ypač jaudina, tai vaizduojant atsiranda nerimo požymių. Piešinys – visada koks nors pranešimas, užšifruotas vaizdas. (...). Naudojantis piešiniais diagnostikai labai svarbu, kad jie atspindi pirmiausia ne sąmoningas žmogus nuostatas, o nesąmoningus impulsus ir išgyvenimus. Būtent todėl piešinių testus sudėtinga „padirbti“, parodyti juose save ne tokį, koks esi iš tikrųjų.

Skirtingai nuo daugelio kitų testų, piešinių metodikos gali būti taikomos daug kartų ir dažnai, tačiau neprarasti savo diagnostinės reikšmės. Jos taikytinos įvairiausio amžiaus žmonėms

– ir ikimokyklinukams, ir suaugusiems. Tai leidžia jas taikyti būklės dinamikai kontroliuoti, psichinio vystymosi eigai stebėti ilgą laikotarpį.

A. Vengeris pripažįsta, kad piešinių metodika nėra be trūkumų. Pagrindinis iš jų – santykinai nedidelis gaunamų rezultatų patikimumas, susijęs su interpretavimo subjektyvumu. Skirtingai nuo labiau formalizuotų testų, tokių kaip intelekto testai arba individualios apklausos, piešinių testai dažniausiai neleidžia kiekybiškai išmatuoti vertinamų psichologinių ypatybių. Terminai, vartojami interpretuojant piešinius, dažniausiai nėra tokie griežti ir vienareikšmiai kaip formalizuoti testai. Todėl sunku moksliniais metodais patvirtinti piešinių metodikų patikimumą ir pagrįstumą (Vengeris, 2007, p. 6).

Analizuodama piešinio terapijos poveikį vaikui V. Oaklander pažymi, kad: yra begalė specifinių technikų, padedančių vaikams išreikšti jausmus piešiant ir tapant bei padedančių vaikui suvokti save ir savo vietą pasaulyje. Piešiniai gali būti naudojami įvairiai. Pats piešimo aktas, be jokios psichoterpeuto intervencijos, yra galinga savęs išreiškimo priemonė, padedanti nustatyti savęs identitetą ir leidžianti išreikšti jausmus. Taip pat autorė teigia, kad šeimos piešinys yra tradicinė diagnostinė technika ir iš tokio piešinio neabejotinai galima daug sužinoti apie vaiką (Oaklander, 2007).

2. TĖVŲ IR VAIKŲ SAVIVERTĖS RYŠIO TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo metodika

Tyrimas buvo atliekamas dviem etapais.

Pirmame etape, remiantis išanalizuota pedagogine ir psichologine literatūra, vaikams buvo pateikta užduotis nupiešti savo šeimą. Šeimos piešinio analizė buvo atliekama remiantis G. Chomentausko (1983) šeimos piešinio psichologinio tyrimo metodu.

Antrame etape, remiantis D. Beresnevičienės (1995) metodine madžiaga, buvo sudarytos ir pateiktos uždaro tipo anketos tėvams. Taikant tą pačią metodiką, buvo sudarytos ir pateiktos uždaro tipo anketos vaikams.

Taikyti metodai:

1. Siekiant, kad vaikams būtų lengviau suvokiami anketos klausimai, ties kiekvienu teiginiu jiems buvo siūloma pirštu parodyti tą skaičių, kuriuo vertina savo atsakymą.
2. Bendradarbiavimas su auklėtojais padėjo išsamiau susipažinti su realia šeimų sudėtimi, taip pat suteikė papildomos informacijos apie pačius vaikus.
3. Vaikų piešinių analizė.
4. Vaikų ir tėvų anketų analizė.

Tėvams anketoje buvo pateikta 7 klausimai, kuriuose reikėjo pažymėti jiems tinkantį atsakymą.

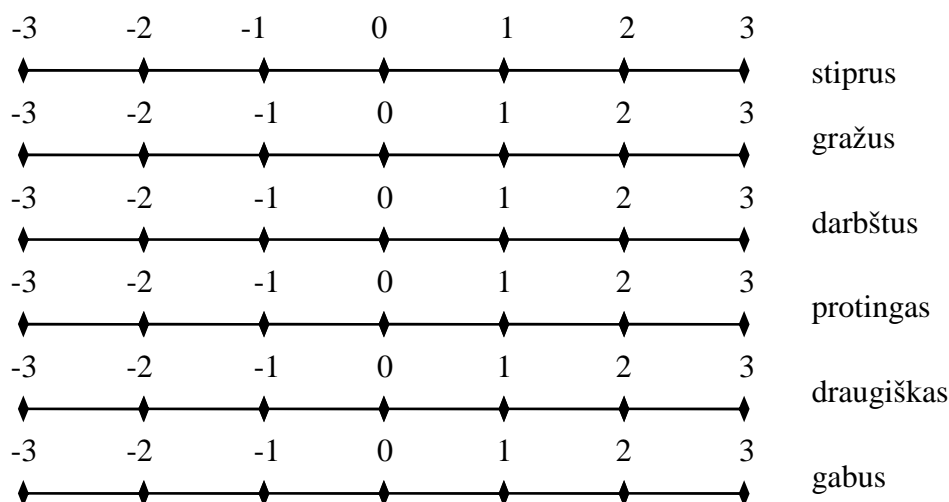
Pirmuoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti jiems svarbius prioritetus:

1. Kokie veiksniai, Jūsų nuomone, gyvenime patys svarbiausi? Patį svarbiausią teiginį įvertinkite 10 balų, mažiau svarbų – 9 ir t.t., o nesvarbiausią – 1, 0 balų:

a) geros gyvenimo sąlygos;	f) sveikata;
b) galimybė dirbti mėgstamą darbą;	g) geri santykais su viršininkais;
c) galimybė tobulinti savo asmenybę;	h) karjera;
d) geras atlyginimas;	i) galimybė valdyti kitus;
e) sutarimas šeimoje;	j) galimybė nuolat mokytis ir tobulėti.

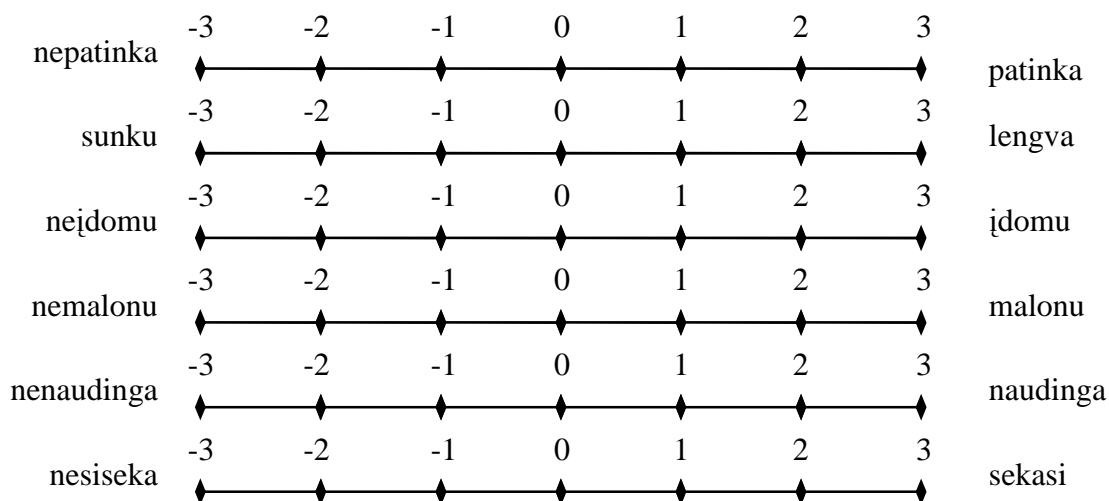
Antruoju klausimu norėta sužinoti kaip tėvai vertina save, kaip asmenybę:

2. Pamėginkite įvertinti nurodytas savybes. Jei labai pritariate nurodytai savybei, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės, apibrėžkite 0, jei manote, kad savybė yra šiek tiek priešinga nurodytai, apibrėžkite -1, jei manote, kad priešinga, apibrėžkite -2, o jei visiškai nepritariate – -3:

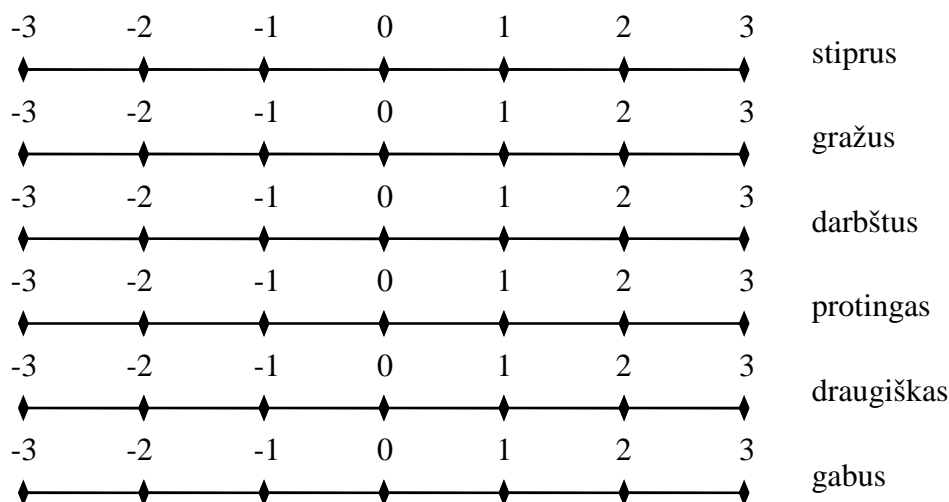
Trečiuoju ir ketvirtuoju klausimais siekiama išsiaiškinti, kaip tėvai suvokia savo vaiko pojūčius:

3. Kaip Jūsų vaikui patinka lankyti darželį? Jei labai pritariate teiginiui, esančiam dešinėje pusėje, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės, apibrėžkite 0, jei labai pritariate teiginiui, esančiam kairėje pusėje, apibrėžkite -3, jei pritariate – -2, o jei šiek tiek pritariate – -1:

4. Kaip, Jūsų nuomone, Jūsų vaikas save vertina? Jei labai pritariate nurodytai savybei, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės,

apibrėžkite 0, jei manote, kad savybė yra šiek tiek priešinga nurodytai, apibrėžkite -1, jei manote, kad priešinga, apibrėžkite -2, o jei visiškai nepritariate – -3:

Penktas, šeštasis ir septintasis klausimai skirti išsiaiškinti tėvų materialinę padėtį, išsilavinimą ir lytį.

Vaiko anketoje pateikti trys klausimai. Pirmuoju klausimu buvo bandoma išsiaiškinti, kaip vaikas jaučiasi darželyje. Šis klausimas suformuluotas lygiai taip pat, kaip ir tėvų anketos trečiasis klausimas. Antruoju klausimu prašoma nurodyti vaiko lytį. Trečiuoju – kokie yra jo pojūčiai vertinant save. Šis klausimas suformuluotas taip pat, kaip tėvų anketos ketvirtasis klausimas.

Tyrimo metu anketos buvo teikiamos taip, kad tėvai ir vaikai negalėtų sulyginti savo atsakymų.

2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Tikrinami skirtumai tarp mergaičių ir berniukų savęs vertinimo aspektų. Didesnis įvertis rodo geresnį vertinimą. Kadangi tikrininsime skirtumus tarp dviejų nepriklausomų grupių, o duomenys yra intervalinio tipo, analizei pasirinktas dviejų nepriklausomų imčių t testas. Jo rezultatai pateikiami 3 lentelėje.

Mergaičių ir berniukų savęs vertinimo aspektų palyginimas t testu

Savęs vertinimo aspektas	Mergaitės		Berniukai		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Vaiko santykis su mama	0,45	0,898	0,29	0,965	1,118	159	0,265
Vaiko santykis su tėčiu	0,29	0,962	0,19	0,988	0,615	147	0,539
Vaiko santykis su broliu	0,03	1,013	0,00	1,018	0,102	65	0,919
Vaiko santykis su sese	0,48	0,890	-0,33	0,970	2,999	47	0,004
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	0,82	0,569	0,63	0,783	1,834	159	0,068
Vaiko savijauta	2,1172	0,66225	1,8357	0,96162	2,197	159	0,029
Vaiko santykis su savimi	2,5110	0,38554	2,5190	0,51510	-0,114	159	0,910

Kaip matome iš 3 lentelės, visų savęs vertinimo aspektų, išskyrus vaiko santykį sau savimi, mergaičių vidurkiai yra didesni nei berniukų, todėl galima manyti, jog mergaitės tiek save, tiek savo santykius su šeimos nariais vertina geriau, nei berniukai. Mergaičių standartiniai nuokrypiai yra mažesni, nei berniukų, tai rodo, kad jų grupėje duomenų sklaida yra mažesnė, jos save vertina labiau vienodai, nei berniukų, kurių savęs vertinime yra didesnė įvairovė. Yra du savęs vertinimo aspektai, kurių atvejais reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$, o tai reiškia, jog šiais atvejais skirtumai tarp mergaičių ir berniukų yra statistiškai reikšmingi. Didžiausi skirtumai pastebimi, kai kalbama apie vaiko santykį su sese. Reikšmingumo lygmuo $p = 0,004$, $t = 2,999$. Pažvelgus į vidurkius matome, kad skirtumai dėl lyties vaiko santykio su sese vertinime tikrai nemaži: mergaičių vertinimo vidurkis $x = 0,48$, taigi pakankamai didelis, turint omenyje, kad ši reikšmė gali kisti nuo -1 iki 1, tuo tarpu berniukų vertinimo vidurkis yra neigiamas: $x = -0,33$. Taigi skirtumai tarp lyčių dėl šio parametro akivaizdūs.

Kitas reikšmingas skirtumas pastebėtas vaiko savijautos vertinime: reikšmingumo lygmuo $p = 0,029$, $t = 2,197$. Matome, kad šio parametro mergaičių vertinimo vidurkis $x = 2,1172$, berniukų $x = 1,8357$, kai reikšmės gali kisti nuo -3 iki 3. Taigi galima daryti išvadą, kad skirtumai tarp mergaičių ir berniukų pastebėti, kai kalbama apie vaiko santykį su sese bei vaiko savijautą.

Patikrinsime, kokie yra skirtumai tarp savęs vertinimo parametrų, lyginant vaikus iš pilnų bei nepilnų šeimų. Rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Vaikų iš pilnų bei nepilnų šeimų savęs vertinimo palyginimas

Savęs vertinimo aspektas	Pilna šeima		Nepilna šeima		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Vaiko santykis su mama	0,51	0,863	-0,31	0,970	4,342	159	0,000
Vaiko santykis su tėčiu	0,33	0,946	-0,57	0,852	3,434	147	0,001
Vaiko santykis su broliu	0,05	1,007	-0,33	1,033	0,886	65	0,379
Vaiko santykis su sese	0,12	1,005	0,67	0,816	-1,280	47	0,207
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	0,73	0,682	0,77	0,652	-0,247	159	0,805
Vaiko savijauta	2,0296	0,82631	1,8141	0,74584	1,236	159	0,218
Vaiko santykis su savimi	2,5284	0,43171	2,4423	0,51195	0,903	159	0,368

Iš 4 lentelės galima pastebėti, kad visų aspektų, išskyrus vaiko santykį su sese ir savęs vertinimą šeimos kontekste, vaikų iš pilnų šeimų vidurkiai yra didesni nei vaikų iš nepilnų šeimų. Matome, jog statistiškai reikšmingi skirtumai yra, kai kalbama apie vaiko santykius su mama ir tėčiu – šių aspektų reikšmingumo lygmenys atitinkamai yra: $p = 0,000$ ir $p = 0,001$. Šie du parametrai glaudžiai siejasi su šeimos pilnumo aspektu. Vaikai iš pilnų šeimų santykius su mama vertina 0,51, su tėčiu – 0,33 įverčiu, tai yra teigiami ir pakankamai aukšti rodikliai (nes kitimo ribos yra nuo -1 iki 1). Tuo tarpu vaikai iš nepilnų šeimų savo santykius su tėvais vertina neigiamai: su mama -0,31, su tėčiu – -0,57. Jų santykiai tiek su mama, tiek su tėčiu yra sudėtingi, kadangi vaikas paprastai emociškai yra susijęs su abiem tėvais. Tai, kad jam tenka būti tik su vienu iš tėvų (dažniausiai su mama) sukelia prieštaringas emocijas. Mama tokioje šeimoje turi būti stipri, dažnai būna netgi valdinga. Ji jaučia padidintą atsakomybę už save ir vaiką ir dažniau nei mama iš pilnos šeimos imasi represinių veiksnių vaiko atžvilgiu. Negalima pamiršti ir to fakto, kad vaikas paprastai nori būti ne tik vien su mama, bet ir su tėčiu. Gyvendamas vien su mama, jis ilgisi tėčio ir įvairiais būdais stengiasi pasiekti teigiamo savęs įvertinimo. Dėl visų šių prežasčių vaikas jaučiasi daugiau ar mažiau nelaimingu. Dažnai toks vaikas būtent save laiko tėvų nesantaikos priežastimi. Neretai įtakos vaiko savijautai turi seneliai. Jei šeimoje po skyrybų neišlieka teigiamų santykių, seneliai dažnai skatina vaiką negatyviai vertinti tėtį (arba mamą, jei vaikas gyvena su tėčiu). Teko pastebėti, kad vaikai iš nepilnų šeimų ypač vengia klausimų apie šeimą, nenoriai ją piešia, pokalbiai apie šeimos narius jiems yra tabu. Jie kur kas mieliau dalijasi įspūdžiais apie savo augintinius ar mėgiamiausius žaidimus.

Taigi, galima daryti išvadą, jog dėl šeimos pilnumo aspekto skiriasi vaikų santykių su tėvais vertinimas.

Tikrinama, ar yra skirtumai priklausomai nuo to, kelintas vaikas šeimoje. Kadangi vaikų, kurie būtų 3, 4 ir 5 vaikas šeimoje, yra labai mažai, jų duomenys į analizę netraukiami, tikrinamai skirtumai tarp pirmagimių ir antrųjų vaikų. Rezultatai pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė.

Pirmagimių ir antrųjų vaikų savęs vertinimo aspektų palyginimas t testu

Savęs vertinimo aspektas	1 vaikas		2 vaikai		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Vaiko santykis su mama	0,42	0,911	0,31	0,958	0,732	156	0,465
Vaiko santykis su tėčiu	0,27	0,969	0,21	0,986	0,315	144	0,753
Vaiko santykis su broliu	-0,23	0,992	0,21	0,991	-1,749	62	0,085
Vaiko santykis su sese	0,22	1,003	0,21	0,995	0,026	44	0,979
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	0,69	0,727	0,84	0,553	-1,337	156	0,183
Vaiko savijauta	1,9124	0,87437	2,1339	0,68774	-1,678	156	0,095
Vaiko santykis su savimi	2,5155	0,42497	2,5055	0,48493	0,136	156	0,892

Kaip matome iš 5 lentelės, didelių kryptingų skirtumų tarp pirmagimių ir antrųjų vaikų šeimoje vertinant save bei santykius su šeimos nariais nepastebima. Pirmagimių vidurkiai sąlyginai didesni visais atvejais, išskyrus santykius su broliu, savęs vertinimą šeimos kontekste bei savijautą. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp pirmagimių ir antrųjų vaikų šeimoje negauta: lentelėje pateikiamuose rezultatuose visi reikšmingumo lygmenys $p > 0,05$.

Šiame amžiaus tarpsnyje vaikams dar sunku išreikšti savo emocijas, pasikeitus jų socialinei padėčiai šeimoje, kai staiga iš visų numylėtinio jie tampa mažiau reikšmingais šeimos nariais. Todėl neretai tėvai negali suprasti staiga pasikeitusio vaiko elgesio. Dažnai tokie vaikai nebenori lankyti ugdymo įstaigos arba priešingai, pradeda ypač gerai joje jaustis.

Tokį vaiko emocijų pasikeitimą labai gerai gali atspindėti ir paaiškinti vaiko šeimos piešinys. Negerai jausdamasis šeimoje vaikas save piešia toli nuo tėvų, kitoje lapo pusėje, piešinyje dažnai dominuoja vaikiškas vežimėlis, brolis ar sesuo.

Šiuo laikotarpiu ypač svarbu, kad tėvai atidžiai stebėtų savo vaiką ir kuo labiau palengvintų jo adaptacinį laikotarpį. Tokiu atveju bus žymiai didesnė tikimybė, kad su broliu ar sese susiklostys šilti santykiai, o vaiko savivertė nenukentės. Tai yra labai svarbu, nes visi šie psichologiniai faktoriai daro didelę įtaką vaiko emociniam vystymuisi vėlesniuose amžiaus tarpsniuose.

Patikrinsime, ar yra skirtumai tarp vaikų savęs vertinimo priklausomai nuo to, kokią dalį pajamų tėvai skiria vaiko išlaikymui. Kadangi kraštinių pozicijų grupėse yra mažai tiriamųjų, juos prijungiame prie kitų ir dabar turime tokias grupes su tokiu skaičiumi respondentų:

Respondentų pasiskirstymas pagal pajamų dalį, skiriamą vaikui

Pajamų dalis, skiriama vaikui	Respondentų skaičius	Procentas
iki 300	38	23,6
300-400	50	31,1
400-500	43	26,7
500 ir daugiau	30	18,6
Iš viso	161	100,0

Kaip matome iš 6 lentelės, dažniausiai tėvai skiria vaikams 300 – 400 Lt, rečiausiai – 500 Lt ir daugiau.

Patikrinsime, kaip skiriasi vaikų savivertė priklausomai nuo to, kiek pinigų tėvai skiria jų išlaikymui. Kadangi turime nebe dvi, o keturias nepriklausomas grupes, tarp kurių reikia tikrinti skirtumus, naudosime ANOVA testą. Jo rezultatai pateikiami 7 lentelėje:

Skirtumų tarp savęs vertinimo aspektų dėl pajamų dalies, skiriamos vaikui, ANOVA testo rezultatai

Savęs vertinimo aspektas	Pajamų dalis skiriama vaikui	x	σ	F	df	p
Vaiko santykis su mama	iki 300	0,26	0,978	2,737	160	0,045
	300-400	0,64	0,776			
	400-500	0,40	0,929			
	500 ir daugiau	0,07	1,015			
Vaiko santykis su tėčiu	iki 300	0,19	0,998	0,698	148	0,555
	300-400	0,39	0,931			
	400-500	0,10	1,008			
	500 ir daugiau	0,29	0,976			
Vaiko santykis su broliu	iki 300	0,07	1,033	1,897	66	0,139
	300-400	-0,44	0,922			
	400-500	0,29	0,994			
	500 ir daugiau	0,20	1,005			
Vaiko santykis su sese	iki 300	0,33	1,000	0,633	48	0,597
	300-400	0,43	0,938			
	400-500	0,00	1,029			
	500 ir daugiau	0,00	1,069			
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	iki 300	0,63	0,786	3,562	160	0,016
	300-400	0,72	0,701			
	400-500	1,00	0,000			
	500 ir daugiau	0,53	0,860			
Vaiko saviįjuta	iki 300	1,7105	0,91425	6,635	160	0,000
	300-400	2,1900	0,77519			

	400-500	2,2674	0,51709			
	500 ir daugiau	1,6389	0,88742			
Vaiko santykis su savimi	iki 300	2,6316	0,40299	5,393	160	0,001
	300-400	2,4967	0,47079			
	400-500	2,6124	0,34450			
	500 ir daugiau	2,2556	0,48686			

Kaip matome iš 7 lentelės, statistiškai reikšmingi skirtumai dėl pajamų dalies, skiriamos vaikui, pastebimi, kai kalbama apie vaiko santykį su mama, savęs vertinimą šeimos kontekste, savijautą bei santykį su savimi – jų reikšmingumo lygmenys $p < 0,05$. Šiuos skirtumus panagrinėsime plačiau.

Santykis su mama prasčiausiai vertinamas tų vaikų, kurių tėvai skiria daugiausiai pajamų jų išlaikymui – vidurkis $x = 0,07$. Antroje vietoje seka vaikai, kurių tėvai priešingai – skiria mažiausiai pajamų vaikui (vidurkis $x = 0,26$). Taigi, galima manyti, jog tėvų, kurie vaiko išlaikymui skiria vidutiniškai pajamų, vaikai santykį su mama vertina geriausiai.

Prasčiausiai save vertina vaikai, kurių tėvai skiria daugiausiai pajamų jų išlaikymui – 500 Lt ir daugiau – jų savęs vertinimo šeimos kontekste vidurkis $x = 0,53$. Antroje vietoje yra mažiausiai pajamų skiriančių tėvų vaikai. Taigi galime pakartoti anksčiau padarytą išvadą: vidutiniškai pajamų vaiko išlaikymui skiriančių tėvų vaikai save šeimos kontekste vertina geriausiai.

Savijautos vertinimo vidurkiai trečią kartą atskleidžia tą pačią tendenciją – daugiausiai ir mažiausiai pajamų vaiko išlaikymui skiriančių tėvų vaikai santykius su savo pojūčiais vertina prasčiau nei vaikai, kurių tėvai tam skiria vidutiniškai pinigų.

Ketvirtas atvejis, kuriame ANOVA testu nustatėme statistiškai reikšmingus skirtumus dėl pajamų vaiko išlaikymui, yra vaiko santykio su savimi sritis. Matome, kad santykio su savimi vertinimo atveju rezultatai yra kitokie, nei ankstesnių trijų: čia daugiausiai pajamų vaiko išlaikymui skiriančių tėvų vaikai vėlgi santykį su savimi vertina prasčiausiai, tačiau mažiausiai pajamų skiriančių tėvų vaikai pagal šį parametą užima ne antrą vietą, o ketvirtą – t.y. jie santykius su savimi vertina geriausiai. Galima daryti išvadą, kad pajamų dalies, skiriamos vaiko išlaikymui dydis yra atvirkščiai proporcingas vaiko santykio su savimi vertinimui.

Visi šie keturi atvejai patvirtina prielaidą, kad šeimų, vaiko poreikiams skiriančių daugiausiai pajamų, tėvai dažnai tokiu būdu stengiasi tiesiog „atsipirkti“ nuo savo vaikų įvairiausiai daiktais ir kitomis gėrybėmis manydami, kad tokiu būdu jie padeda vaikui lavėti ir kompensuoja kartu su vaiku praleidžiamo laiko trūkumą. Neretai tokiems vaikams tėvai primeta papildomų būrelių ar užsiėmimų lankymą neatsižvelgdami į tai, ar pačiam vaikui tokia veikla įdomi ir priimtina. Tai skatina vaiką galvoti, kad gal jis nėra pakankamai geras, tobulas ar

įdomus savo tėvams ir todėl šie siunčia jį papildomai pasimokyti. Dažnai vaikui grįžus iš darželio ar kitos ugdymo įstaigos tolesniu jo ugdymu užsiima močiutės arba auklės. Tokia ugdymo forma yra labai pavojinga, nes ilgainiui vaikui viskas gali pasidaryti neįdomu, nuobodu. Vėliau jis gali pradėti ieškoti kitokių laisvalaikio praleidimo formų tam, kad pagerintų savo savivertę, kurią jis nuo ankstyvos vaikystės būna įpratęs vertinti blogai.

Kitą, santykinai prastai save vertinančių, vaikų grupę sudaro vaikai, kurių tėvai jų reikmėms skiria mažiausiai pajamų (iki 300 Lt.). Šie vaikai dažniausiai yra paliekami be reikiamos priežiūros ir jų auklėjimu rūpinasi beveik išimtinai tik ugdymo įstaigų darbuotojai. Tėvai šiuo atveju vaikų ugdyme dalyvauja tik simboliškai, neskirdami vaikams ne tik materialinių išteklių, bet ir tiesiog savo laiko, kuris vaikams būtų labai naudingas jų tobulėjimui ir ugdymuisi. Tokie vaikai auga ne su tėvais, o tiesiog šalia jų. Natūralu, kad tokie vaikai pradeda pavydėti vaikams, kurie praleidžia daugiau laiko pramogaudami su tėvais ar tiesiog turiningiau už juos leidžia laisvalaikį. Ilgainiui toks pavydas gali peraugti į atvirą smurtą aplinkinių atžvilgiu.

Geriausiai save vertinančių vaikų grupę sudaro vaikai, kurių tėvai jiems skiria 300 – 500 Lt. Dažniausiai tokie tėvai savo vaikui skiria daugiau ir laiko. Toks vaikas jam suprantama forma būna supažindintas su šeimos finansine padėtimi, jis paprastai žino dėl kokios priežasties jam yra perkamas arba neperkamas kažkoks daiktas, organizuojama arba ne papildoma veikla ir šių veiksmų nesieja su savo elgesiu ar kitomis savybėmis. Tokie vaikai nuo mažens išmoksta adekvačiai vertinti save ir aplinkinių elgesį, jiems kyla mažiau psichologinių problemų bendraujant su bendraamžiais vėlesniuose amžiaus tarpsniuose.

Patikrinsime, kaip vaiko savęs bei santykio su šeimos nariais vertinimo vidurkiai skiriasi skirtingą išsilavinimą turinčių tėvų grupėse. Vidurinio išsilavinimo neturinčių tėvų atsirado tik vienas, jo duomenys prijungiami prie vidurinį išsilavinimą įgijusių tėvų ir gautas toks procentinis pasiskirstymas, kuris pateikiamas 8 lentelėje.

8 lentelė.

Respondentų pasiskirstymas pagal tėvų išsilavinimą

Išsilavinimas	Respondentų skaičius	Procentas
vidurinis	27	16,8
aukštesnysis	51	31,7
nebaigtas aukštasis	19	11,8
aukštasis	64	39,8
Iš viso	161	100,0

Kaip matome iš 8 lentelės, daugiausia yra tėvų, turinčių aukštąją išsilavinimą, mažiausiai – nebaigtą aukštąją.

Patikrinsime, kaip skiriasi vaikų savivertė priklausomai nuo tėvų išsilavinimo. Kaip ir pajamų, skiriamų vaiko išlaikymui, atveju, naudosime ANOVA testą. Jo rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė.

Skirtumų tarp savęs vertinimo aspektų dėl tėvų išsilavinimo ANOVA testo rezultatai

Savęs vertinimo aspektas	Išsilavinimas	x	σ	F	df	p
Vaiko santykis su mama	vidurinis	0,11	1,013	1,013	160	0,389
	aukštesnysis	0,49	0,880			
	nebaigtas aukštasis	0,37	0,955			
	aukštasis	0,41	0,921			
Vaiko santykis su tėčiu	vidurinis	0,36	0,952	0,486	148	0,692
	aukštesnysis	0,26	0,976			
	nebaigtas aukštasis	0,41	0,939			
	aukštasis	0,15	0,997			
Vaiko santykis su broliu	vidurinis	-0,17	1,030	0,480	66	0,698
	aukštesnysis	-0,05	1,026			
	nebaigtas aukštasis	0,50	1,000			
	aukštasis	0,06	1,014			
Vaiko santykis su sese	vidurinis	1,00	0,000	1,187	48	0,326
	aukštesnysis	0,14	1,027			
	nebaigtas aukštasis	-0,11	1,054			
	aukštasis	0,18	1,006			
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	vidurinis	0,78	0,641	0,089	160	0,966
	aukštesnysis	0,73	0,695			
	nebaigtas aukštasis	0,79	0,631			
	aukštasis	0,72	0,701			
Vaiko savijauta	vidurinis	1,8457	0,70092	0,822	160	0,483
	aukštesnysis	1,9216	0,90083			
	nebaigtas aukštasis	2,1316	0,65870			
	aukštasis	2,0755	0,83197			
Vaiko santykis su savimi	vidurinis	2,3951	0,43889	1,045	160	0,375
	aukštesnysis	2,5229	0,42950			
	nebaigtas aukštasis	2,6228	0,29314			
	aukštasis	2,5260	0,49264			

Kaip matome iš 9 lentelės, statistiškai reikšmingų skirtumų ikimokyklinio amžiaus vaikų savęs vertinimo aspektuose dėl skirtingo tėvų išsilavinimo negauta – visų kintamųjų reikšmingumo lygmenys p yra daug didesni nei 0,05, todėl nuodugniau šių skirtumų nagrinėti matematiniu požiūriu nėra prasmės. Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį į psichologinį aspektą, kuris ilgainiui gali turėti įtakos vaiko savivertei. Neretai labiau išsilavinę tėvai mano, kad jų vaikas užaugęs turėtų pasiekti dar daugiau už juos ir taip sukelia psichologinę įtampą bei spaudimą savo

atžalai. Tai yra pavojinga, nes vaikas gali nustoti domėtis bet kokia papildoma veikla bijodamas suklysti, pasirodyti nepakankamai gerai ir nepateisinti tėvų lūkesčių.

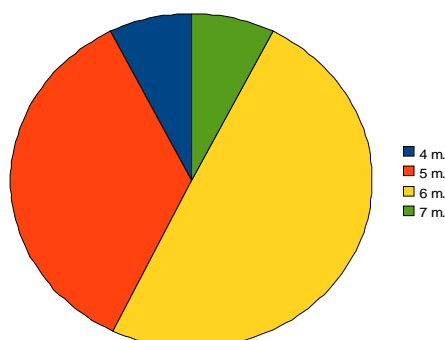
Norėdami patikrinti, ar yra skirtumai vaikų savęs vertinimo aspektuose priklausomai nuo jų amžiaus, iš pradžių sudarėme 10 lentelę, kurioje pateikiamas vaikų pasiskirstymas pagal amžių:

10 lentelė.

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Amžius	Respondentų skaičius	Procentas
4	12	7,5
5	57	35,4
6	80	49,7
7	12	7,5
Iš viso	161	100,0

Kaip matome iš 10 lentelės ir 1 paveikslo, daugiausiai turime šešiamečių respondentų – 80, po to seka penkiamečiai – jų 57. Keturmečių ir septynmečių vaikų respondentų tarpe yra po 12.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Patikrinsime, kaip skiriasi vaikų savivertė priklausomai nuo jų amžiaus. ANOVA testo rezultatai pateikiami 11 lentelėje:

11 lentelė.

Skirtumų tarp savęs vertinimo aspektų dėl amžiaus ANOVA testo rezultatai

Savęs vertinimo aspektas	Amžius	x	σ	F	df	p
Vaiko santykis su mama	4	0,17	1,030	0,287	160	0,835
	5	0,40	0,923			
	6	0,38	0,933			
	7	0,50	0,905			

Vaiko santykis su tėčiu	4	0,17	1,030	0,904	148	0,441
	5	0,13	1,001			
	6	0,29	0,964			
	7	0,64	0,809			
Vaiko santykis su broliu	4	0,20	1,095	1,501	66	0,223
	5	0,05	1,026			
	6	0,08	1,010			
	7	-1,00	0,000			
Vaiko santykis su sese	4	0,33	1,155	0,281	48	0,839
	5	0,30	0,974			
	6	0,06	1,029			
	7	0,00	1,095			
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	4	0,67	0,778	0,145	160	0,933
	5	0,72	0,701			
	6	0,75	0,666			
	7	0,83	0,577			
Vaiko savijauta	4	2,1250	0,64794	1,553	160	0,203
	5	1,9883	0,95994			
	6	2,0500	0,65141			
	7	1,5278	1,11199			
Vaiko santykis su savimi	4	2,6250	0,29409	0,400	160	0,753
	5	2,4766	0,52557			
	6	2,5208	0,41200			
	7	2,5417	0,38353			

Iš 11 lentelėje pateikiamų ANOVA testo rezultatų matome, jog statistiškai reikšmingų skirtumų dėl amžiaus negauta, nė vieno aspekto reikšmingumo lygmuo p nėra didesnis už 0,05. Taigi, galima daryti išvadą, jog vaikų savęs vertinimas bei santykių su šeimos nariais vertinimas nėra susijęs su jų amžiumi.

Tikrinsime sąsajas tarp tėvų savivertės ir jų požiūrio į savo vaikų savivertę. Iš pradžių apskaičiuojami grupių vidurkiai, o duomenys pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė.

Tėvų ir vaikų savęs vertinimo aspektų vidurkių palyginimas

Savęs vertinimo aspektas	x	σ	N
Vaiko savijauta	1,9948	0,81552	161
Vaiko santykis su savimi	2,5145	0,44503	161
Tėvų santykis su savimi	2,1500	0,42919	160
Tėvų santykis su vaiko savijauta	2,3729	0,44451	160
Tėvų santykis su vaiku	2,5417	0,34518	160

Iš 12 lentelės matome, jog iš visų tikrinamų aspektų didžiausias vidurkis būdingas tėvų santykiui su vaiku, mažiausias – vaiko savijautai.

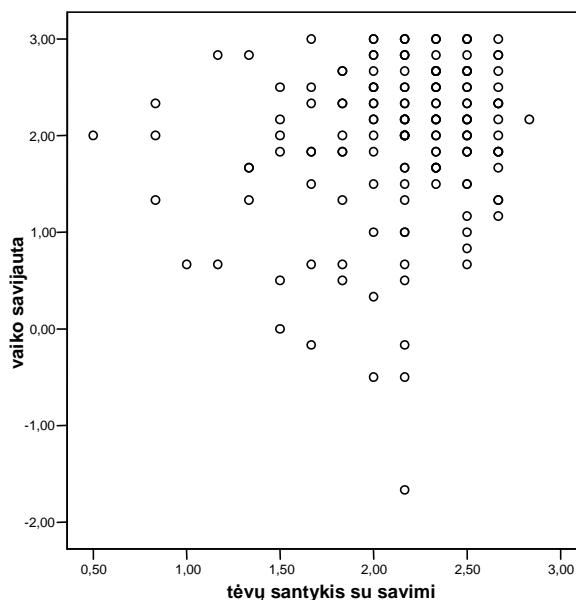
Patikrinsime, kaip šie savęs vertinimo aspektai yra susiję tarpusavyje. Koreliacinės analizės rezultatai pateikiami 13 lentelėje:

13 lentelė.

Tėvų ir vaikų savęs vertinimo koreliacinė analizė

		Tėvų santykis su savimi	Tėvų santykis su vaiko savijauta	Tėvų santykis su vaiku
Vaiko savijauta	Koreliacijos koeficientas	0,121	0,263	0,014
	Reikšmingumo lygmuo p	0,039	0,000	0,810
	Respondentų skaičius N	160	160	160
Vaiko santykis su savimi	Koreliacijos koeficientas	-0,089	0,080	0,219
	Reikšmingumo lygmuo p	0,140	0,183	0,000
	Respondentų skaičius N	160	160	160

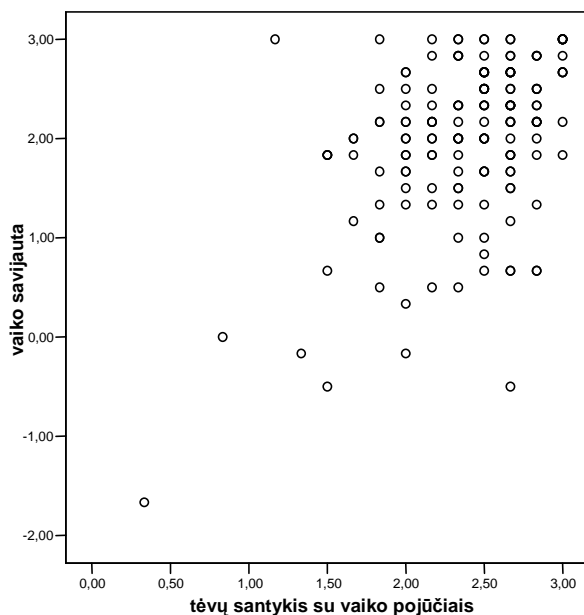
Kaip matome iš 13 lentelės, yra trys statistiškai reikšmingos koreliacijos – tos, kurių reikšmingumo lygmenys $p < 0,05$: tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su savimi, tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su vaiko savijauta bei tarp vaiko santykio su savimi ir tėvų santykio su vaiku. Šias sąsajas panagrinėsime plačiau. Koreliacijos tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su savimi grafinį išsidėstymą matome 2 paveiksle pateikiamoje sklaidos diagramoje:

2 pav. Koreliacijos tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su savimi sklaidos diagrama

Kaip matome iš 2 paveikslo, duomenys prie mažesnių reikšmių yra labiau išsisklaidę, o prie aukštesnių – susitelkę. Matomas kryptingas išsidėstymas aplink numanomą tiesę, kylančią dešinėn. Taigi galima daryti išvadą, jog aukštesnis vaiko santykio su savo pojūčiais vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų santykio su savimi vertinimu.

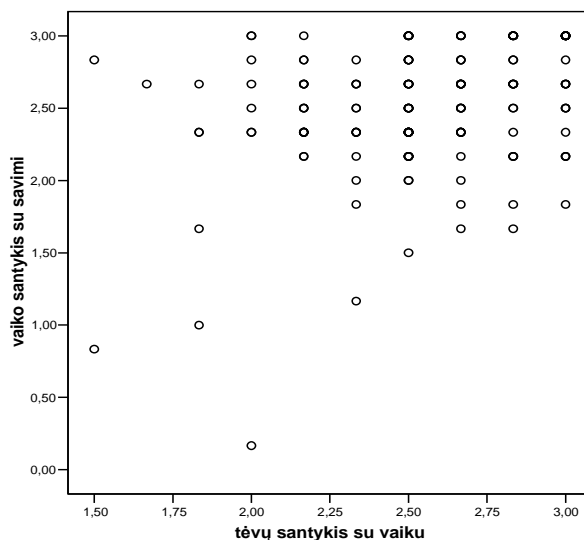
Koreliacijos tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su vaiko savijauta grafinį išsidėstymą matome 3 paveiksle pateikiamoje sklaidos diagramoje:

3 pav. Koreliacijos tarp vaiko savijautos ir tėvų santykio su vaiko savijauta sklaidos diagrama

Kaip matome iš 3 paveikslo, 2 paveiksle pastebėtos duomenų išsidėstymo tendencijos šiuo atveju yra dar ryškesnės – jie yra glaudžiau išsidėstę aplink numanomą tiesę, kylančią aukštyn. Stipresnį ryšį rodo ir koreliacinės analizės rodikliai: koreliacijos koeficientas lygus 0,263, reikšmingumo lygmuo $p = 0,000$. Darome išvadą: aukštesnis vaiko santykio su savo pojūčiais vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų santykio su vaiko pojūčiais vertinimu.

Koreliacijos tarp vaiko santykio su savimi ir tėvų santykio su vaiku grafinį išsidėstymą matome 4 paveiksle pateikiamoje sklaidos diagramoje:

4 pav. Koreliacijos tarp vaiko santykio su savimi ir tėvų santykio su vaiku sklaidos diagrama

Iš 4 paveiksle pateikiamos sklaidos diagramos matome, kad vėlgi žemesnių įverčių reikšmės yra netvarkingai išsisklaidžiusios kairėje apačioje, o aukštesnės reikšmės – labiau susitelkę viršuje dešinėje. Daroma išvada, jog aukštesnis vaiko santykio su savimi vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų santykio su vaiku vertinimu.

Tikrinama, kaip įvairūs vaikų savęs vertinimo aspektai atsispindi vaikų piešiniuose, jiems vaizduojant savo šeimas. Rezultatai pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė.

Vaikų savęs vertinimo aspektų vidurkių palyginimas

Savęs vertinimo aspektas	x	σ	N
Vaiko santykis su mama	0,38	0,928	161
Vaiko santykis su tėčiu	0,25	0,972	149
Vaiko santykis su broliu	0,01	1,007	67
Vaiko santykis su sese	0,18	0,993	49
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	0,74	0,676	161
Vaiko savijauta	1,9948	0,81552	161
Vaiko santykis su savimi	2,5145	0,44503	161

Koreliacinės analizės tarp šių aspektų rezultatus matome 15 lentelėje:

15 lentelė.

Vaikų savęs vertinimo koreliacinė analizė

Santykis su šeimos nariais		Vaiko savijauta	Vaiko santykis su savimi
Vaiko santykis su mama	Koreliacijos koeficientas	0,111	0,046
	Reikšmingumo lygmuo p	0,097	0,508
	Respondentų skaičius N	161	161
Vaiko santykis su tėčiu	Koreliacijos koeficientas	0,123	-0,100
	Reikšmingumo lygmuo p	0,078	0,165
	Respondentų skaičius N	149	149
Vaiko santykis su broliu	Koreliacijos koeficientas	-0,036	-0,126
	Reikšmingumo lygmuo p	0,734	0,244
	Respondentų skaičius N	67	67
Vaiko santykis su sese	Koreliacijos koeficientas	0,099	-0,022
	Reikšmingumo lygmuo p	0,420	0,861
	Respondentų skaičius N	49	49
Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste	Koreliacijos koeficientas	0,217	0,021
	Reikšmingumo lygmuo p	0,001	0,756
	Respondentų skaičius N	161	161

Kaip matome iš 15 lentelės, statistiškai reikšmingas ryšys gautas tik tarp vaiko savęs vertinimo šeimos kontekste ir vaiko savijautos. Koreliacijos koeficientas lygus 0,217, reikšmingumo lygmuo $p = 0,001$. Galima teigti, jog aukštesnis vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste yra teigiamai susijęs su aukštesniu vaiko savijautos vertinimu.

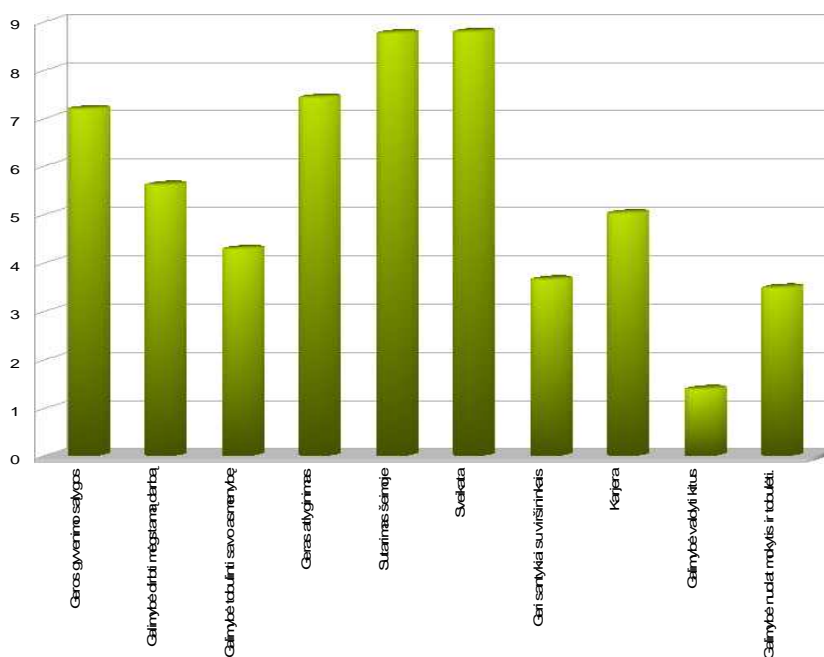
Tėvų buvo paprašyta nurodyti, kokios vertybės jiems gyvenime yra pačios svarbiausios. 16 lentelėje ir 5 paveiksle pateikiamas atsakymų pasiskirstymas – didesnis skaičius rodo didesnę vertybės svarbą.

16 lentelė.

Tėvų vertybinių orientacijų pasiskirstymas pagal svarbą

Tėvų vertybinės orientacijos	\bar{x}	σ	N
Geros gyvenimo sąlygos	7,17	1,883	161
Galimybė dirbti mėgstamą darbą	5,60	1,954	161
Galimybė tobulinti savo asmenybę	4,27	2,000	161
Geras atlyginimas	7,41	1,719	161
Sutarimas šeimoje	8,74	1,132	161
Sveikata	8,77	1,375	161
Gerai santykiai su viršininkais	3,64	1,634	161
Karjera	5,01	2,484	161
Galimybė valdyti kitus	1,37	1,100	161
Galimybė nuolat mokytis ir tobulėti	3,47	1,991	161

Kaip matome iš 16 lentelės ir 5 paveikslo, svarbiausiais dalykais dauguma tėvų laiko sveikatą, sutarimą šeimoje ir gerą atlyginimą, o mažiausiai svarbiais – galimybę valdyti kitus, galimybę nuolat mokytis ir tobulėti bei gerus santykius su viršininkais.

5 pav. Tėvų vertybinių orientacijų pasiskirstymas pagal svarbą

Patikrinsime, ar tėvų vertybinių orientacijų išsidėstymas yra susijęs su vaiko santykių su šeimos nariais vertinimu. Koreliacinės analizės rezultatai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė.

Tėvų vertybinių orientacijų ir vaiko santykių su šeimos nariais vertinimo koreliacinė analizė

Tėvų vertybinės orientacijos		Vaiko santykis su mama	Vaiko santykis su tėčiu	Vaiko santykis su broliu	Vaiko santykis su sese
Geros gyvenimo sąlygos	Koreliacijos koeficientas	0,119	-0,045	0,026	0,249
	Reikšmingumo lygmuo p	0,131	0,583	0,833	0,084
	Respondentų skaičius N	0,161	149	67	49
Galimybė dirbti mėgstamą darbą	Koreliacijos koeficientas	0,033	-0,119	0,155	-0,063
	Reikšmingumo lygmuo p	0,676	0,148	0,211	0,667
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Galimybė tobulinti savo asmenybę	Koreliacijos koeficientas	0,052	-0,182	-0,216	-0,322
	Reikšmingumo lygmuo p	0,516	0,026	0,080	0,024
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Geras atlyginimas	Koreliacijos koeficientas	-0,043	0,178	-0,011	-0,028
	Reikšmingumo lygmuo p	0,587	0,030	0,927	0,850
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Sutarimas šeimoje	Koreliacijos koeficientas	0,142	-0,035	0,046	0,136
	Reikšmingumo lygmuo p	0,072	0,676	0,709	0,350
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Sveikata	Koreliacijos koeficientas	-0,005	0,208	-0,187	0,003
	Reikšmingumo lygmuo p	0,952	0,011	0,129	0,983
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Geri santykiai su viršininkais	Koreliacijos koeficientas	-0,041	0,020	-0,089	-0,044
	Reikšmingumo lygmuo p	0,603	0,808	0,472	0,762
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Karjera	Koreliacijos koeficientas	-0,101	0,004	0,242	-0,219
	Reikšmingumo lygmuo p	0,201	0,960	0,048	0,131
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49
Galimybė valdyti kitus	Koreliacijos koeficientas	0,118	0,071	0,112	0,024
	Reikšmingumo lygmuo p	0,136	0,388	0,366	0,872
	Respondentų skaičius	161	149	67	49
Galimybė nuolat mokytis ir tobulėti	Koreliacijos koeficientas	-0,064	-0,113	-0,332	-0,338
	Reikšmingumo lygmuo p	0,423	0,170	0,006	0,018
	Respondentų skaičius N	161	149	67	49

Kaip matome iš 17 lentelės, tai, kaip vaikas vertina savo santykį su mama, statistiškai reikšmingai nekoreliuoja su tėvų vertybinėmis orientacijomis.

Vaiko santykio su tėčiu vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip galimybė tobulinti savo asmenybę (neigiamai), geras atlyginimas (teigiamai) ir sveikata (teigiamai).

Vaiko santykio su broliu vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip karjera (teigiamai) ir galimybė nuolat mokytis ir tobulėti (neigiamai).

Vaiko santykio su sese vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip galimybė tobulinti savo asmenybę (neigiamai) bei galimybė nuolat mokytis ir tobulėti (neigiamai).

Patikrinsime, ar tėvų vertybinių orientacijų išsidėstymas yra susijęs su vaiko savęs vertinimu. Koreliacinės analizės rezultatai pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė.

Tėvų vertybinių orientacijų ir vaiko savęs vertinimo koreliacinė analizė

Tėvų vertybinės orientacijos		Vaiko savijauta	Vaiko santykis su savimi	Vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste
Geros gyvenimo sąlygos	Koreliacijos koeficientas	0,022	-0,059	0,085
	Reikšmingumo lygmuo p	0,779	0,457	0,284
	Respondentų skaičius	161	161	161
Galimybė dirbti mėgstamą darbą	Koreliacijos koeficientas	-0,063	-0,054	0,081
	Reikšmingumo lygmuo p	0,424	0,494	0,309
	Respondentų skaičius	161	161	161
Galimybė tobulinti savo asmenybę	Koreliacijos koeficientas	0,043	0,143	0,007
	Reikšmingumo lygmuo p	0,588	0,070	0,931
	Respondentų skaičius	161	161	161
Geras atlyginimas	Koreliacijos koeficientas	-0,002	-0,051	0,060
	Reikšmingumo lygmuo p	0,978	0,517	0,447
	Respondentų skaičius	161	161	161
Sutarimas šeimoje	Koreliacijos koeficientas	0,068	0,047	0,009
	Reikšmingumo lygmuo p	0,388	0,555	0,915
	Respondentų skaičius	161	161	161
Sveikata	Koreliacijos koeficientas	0,128	0,028	-0,038
	Reikšmingumo lygmuo p	0,105	0,728	0,632
	Respondentų skaičius	161	161	161
Gerai santykiai su viršinininkais	Koreliacijos koeficientas	0,131	-0,090	0,028
	Reikšmingumo lygmuo p	0,096	0,255	0,728
	Respondentų skaičius	161	161	161
Karjera	Koreliacijos koeficientas	0,105	-0,085	0,001
	Reikšmingumo lygmuo p	0,185	0,284	0,990
	Respondentų skaičius	161	161	161
Galimybė valdyti kitus	Koreliacijos koeficientas	0,059	-0,013	-0,020
	Reikšmingumo lygmuo p	0,457	0,868	0,804
	Respondentų skaičius	161	161	161
Galimybė nuolat mokytis ir tobulėti	Koreliacijos koeficientas	-0,208	0,185	-0,084
	Reikšmingumo lygmuo p	0,008	0,019	0,287
	Respondentų skaičius	161	161	161

Iš 18 lentelės matome, jog statistiškai reikšmingos koreliacijos tarp tėvų vertybinių orientacijų išsidėstymo ir vaiko savęs vertinimo yra tik kai kalbama apie tokią tėvų vertybę kaip

galimybė nuolat mokytis ir tobulėti – jis neigiamai koreliuoja su vaiko santykiu su savo pojūčiais ir teigiamai su vaiko santykiu su savimi.

Palyginsime, ar skiriasi atskirų savivertės savybių vertinimas, lyginant tėvus ir vaikus. Bendro atvejo analizė pateikiama 19 lentelėje:

19 lentelė.

Tėvų ir vaikų savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Tėvų		Vaikų		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	1,89	0,994	2,30	0,930	3,925	159	0,000
gražus	1,88	1,090	2,81	0,577	9,131	159	0,000
darbštus	2,39	0,709	2,59	0,657	2,740	159	0,007
protingas	2,44	0,611	2,76	0,661	4,875	159	0,000
draugiškas	2,49	0,614	2,73	0,472	3,929	159	0,000
gabus	1,81	0,805	1,89	1,046	0,795	159	0,428

Iš 19 lentelės matome, kad suaugusieji save vertina mažiau, nei jų vaikai. Statistiškai reikšmingi skirtumai atsiranda tuomet, kai lyginame tokias savybes, kaip: „stiprus“, „gražus“, „darbštus“, „protingas“ ir „draugiškas“. Galime matyti, kad visas savybes, išskyrus gabumą, vaikai vertina daug geriau nei tėvai ($p < 0,05$). Tokia savybė, kaip „gabus“, tėvų ir vaikų buvo vertinama panašiai, taigi galima teigti, kad tėvai ir vaikai „gabumo“ sąvoką supranta panašiai.

Palyginsime mamų ir tėčių savęs vertinimo skirtumus. Rezultatus matome 20 lentelėje.

20 lentelė.

Tėčio ir mamos savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Tėtis		Mama		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	2,54	0,745	1,67	0,975	-5,175	158	0,000
gražus	1,27	1,397	2,09	0,873	4,413	158	0,000
darbštus	2,20	0,715	2,45	0,698	2,034	158	0,044
protingas	2,56	0,709	2,39	0,571	-1,506	158	0,134
draugiškas	2,12	0,714	2,62	0,521	4,795	158	0,000
gabus	1,59	1,161	1,88	0,627	2,058	158	0,041

Analizuojant 20 lentelės duomenis išryškėjo, jog tėčiai save vertina stipresniais ($t = -5,175$, $p < 0,05$) bei protingesniais, nors dėl šios savybės statistiškai reikšmingo skirtumo su mamomis

nėra. Tuo tarpu dėl likusių keturių savybių mamos save vertina statistiškai reikšmingai geriau – labiau nei vyrai laiko save gražiomis, darbščiomis, draugiškomis bei gabiomis ($p < 0,05$). Tam turi įtakos lyčių skirtumų stereotipai bei fiziniai duomenys.

Patikrinsime, ar yra skirtumai tarp tėčio ir sūnaus savęs vertinimų. Rezultatai pateikiami 21 lentelėje.

21 lentelė.

Tėčio ir sūnaus savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Tėtis		Sūnus		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	2,44	0,705	2,83	0,514	2,122	17	0,049
gražus	1,00	1,609	2,50	1,043	2,854	17	0,011
darbštus	2,17	0,786	2,44	0,784	1,230	17	0,236
protingas	2,50	0,786	2,67	0,767	0,825	17	0,421
draugiškas	2,11	0,676	2,50	0,618	1,800	17	0,090
gabus	1,44	1,338	1,44	1,042	0,000	17	1,000

Iš 21 lentelėje pateikiamų t testo rezultatų galime matyti, jog statistiškai reikšmingi skirtumai gauti lyginant stiprumo ir gražumo savybes – berniukai jų atveju save vertina geriau, nei jų tėčiai. Berniukai šiame amžiuje noriai seka tėvų pavyzdžiu, yra įsitikinę, kad jų tėčiai yra patys stipriausi, gražiausi ir protingiausi. Sūnūs besąlygiškai tiki tėčių sėkme, todėl mano, kad ir patys yra tokie. Na o tėčiai, jau patyrę nusivylimo kartėlį, nebėra tokie užtikrinti savo sėkme ar gabumais.

22 lentelėje pateikiami tėčio ir dukters savivertės vertinimo rodikliai:

22 lentelė.

Tėčio ir dukters savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Tėtis		Dukra		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	2,61	0,783	1,87	1,014	-2,833	22	0,010
gražus	1,48	1,201	2,91	0,288	5,260	22	0,000
darbštus	2,22	0,671	2,83	0,388	4,041	22	0,001
protingas	2,61	0,656	2,96	0,209	2,336	22	0,029
draugiškas	2,13	0,757	2,70	0,470	2,868	22	0,009
gabus	1,70	1,020	1,70	1,020	0,000	22	1,000

Kaip matome iš 22 lentelės, tėčiai labiau save vertina stipriais, nei mergaitės ($t = -2,833$, $p < 0,05$), tuo tarpu šios save labiau laiko gražiomis, darbščiomis, protingomis bei draugiškomis (visų $p < 0,05$).

Mamos ir sūnaus savivertės skirtumai pateikiami 23 lentelėje:

23 lentelė.

Mamos ir sūnaus savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Mamos		Sūnaus		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	1,77	0,942	2,60	0,955	5,038	51	0,000
gražus	2,10	0,869	2,83	0,474	5,419	51	0,000
darbštus	2,50	0,642	2,37	0,817	-0,943	51	0,350
protingas	2,44	0,574	2,73	0,689	2,389	51	0,021
draugiškas	2,65	0,480	2,73	0,448	0,851	51	0,399
gabus	2,04	0,559	2,12	0,963	0,541	51	0,591

Iš 23 lentelės duomenų matome, kad tarp trijų savivertės savybių gauti statistiškai reikšmingi skirtumai: sūnūs labiau laiko save stipriais, gražiais ir protingais, nei jų mamos (visų $p < 0,05$).

Palyginsime, ar skiriasi mergaičių ir jų mamų savivertė. Duomenys pateikiami 24 lentelėje.

24 lentelė.

Mamų ir dukrų savivertės ryšys

Vertinimo aspektas	Mamos		Dukros		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
stiprus	1,59	0,996	2,07	0,834	3,029	67	0,003
gražus	2,10	0,883	2,84	0,536	5,722	67	0,000
darbštus	2,43	0,739	2,74	0,477	2,876	67	0,005
protingas	2,35	0,567	2,74	0,704	3,803	67	0,000
draugiškas	2,59	0,553	2,81	0,432	2,565	67	0,013
gabus	1,78	0,666	1,91	1,089	0,877	67	0,384

24 lentelėje matome, kad dukros save vertina daug geriau nei jų mamos. Statistiškai reikšmingai aukštesni visi vertinimai, išskyrus vertinimą „gabi“. Jei mamos nelaiko savęs gabiomis, jos neskatina ir savo dukrų atkreipti į tai dėmesio, jos vertina savo dukras pagal joms labiau suprantamus ir priimtinius parametrus (tokius kaip „grožis“ ar „draugiškumas“).

Apibendrintai galima teigti, kad vaikai dažniausiai save vertina geriau, nei jų tėvai.

Toliau palyginsime tėvų ir vaikų vertinimus apie tai, kaip vaikai jaučiasi darželyje. Patikriname skirtumus tarp bendro tėvų ir vaikų vertinimo. Duomenys pateikiami 25 lentelėje.

25 lentelė.

Tėvų įsivaizduojamos ir tikrosios vaikų savijautos darželyje palyginimas

Pojūčiai	Tėvų		Vaikų		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	2,20	0,989	2,00	1,475	-1,875	159	0,063
lengva	1,98	0,904	1,60	1,437	-3,593	159	0,000
įdomu	2,53	0,751	2,13	1,354	-3,969	159	0,000
malonu	2,40	0,856	2,22	1,068	-2,024	159	0,045
naudinga	2,83	0,386	1,84	1,165	-10,657	159	0,000
sekasi	2,26	0,660	2,21	1,078	-0,717	159	0,474

Iš t testo rezultatų, pateikiamų 25 lentelėje, matome, kad tėvams atrodo, jog vaikams darželyje lengviau, įdomiau, maloniau bei naudingiau, nei galvoja patys vaikai. Vaikų nuomone, jiems darželyje ne visada lengva, malonu ir naudinga (visų $p < 0,05$). Nors statistiškai tai ir nėra reikšminga, beveik visi vaikai nurodo, kad jiems darželyje sekasi, bet ne visiems patinka. Tai gali sąlygoti jų santykiai su auklėtojomis ar kitais vaikais.

Palyginsime, ar mamos ir tėčiai skirtingai vertina vaikų pojūčius darželyje. Rezultatai pateikiami 26 lentelėje.

26 lentelė.

Tėčio ir mamos įsivaizduojamos vaiko savijautos palyginimas

Pojūčiai	Tėtis		Mama		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	2,29	0,679	2,16	1,076	-0,694	158	0,488
lengva	1,92	0,818	2,00	0,934	0,497	158	0,620
įdomu	2,51	0,675	2,54	0,778	0,249	158	0,803
malonu	2,43	0,549	2,39	0,940	-0,283	158	0,777
naudinga	2,75	0,434	2,86	0,366	1,570	158	0,118
sekasi	2,26	0,671	2,26	0,659	0,005	158	0,996

Iš 26 lentelės matome, jog tarp to, kaip tėčiai ir mamos vertina vaiko savijautą darželyje, statistiškai reikšmingų skirtumų negauta.

Kaip skiriasi tėčių ir sūnų vertinimai, pateikiama 27 lentelėje.

27 lentelė.

Tėčių įsivaizduojamos ir tikrosios sūnų savijautos darželyje palyginimas

Pojūčiai	Tėčio		Sūnaus		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	2,33	0,685	1,72	1,638	-1,451	17	0,165
lengva	2,05	0,872	1,50	1,654	-1,528	17	0,145
įdomu	2,44	0,704	1,67	1,749	-1,800	17	0,090
malonu	2,27	0,574	1,78	1,166	-1,932	17	0,070
naudinga	2,38	0,697	1,78	1,215	-7,116	17	0,000
sekasi	2,82	0,381	1,74	1,208	-2,010	17	0,061

Iš 27 lentelės matome, jog tėčiai ir sūnūs panašiai vertina vaiko savijautą darželyje, bet skiriasi nuomonė dėl darželio naudingumo – tėčiai mano, kad jų sūnams daug naudingiau lankyti darželį, nei atrodo patiems vaikams: $t = -7,116$, $p = 0,000$.

Ar tėčių nuomonė taip pat sutampa su dukrų nuomone, galima matyti 28 lentelėje esančiuose t testo rezultatuose:

28 lentelė.

Tėčių įsivaizduojamos ir tikrosios dukrų savijautos darželyje palyginimas

Pojūčiai	Tėčio		Dukros		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	2,26	0,688	2,30	1,222	0,188	22	0,852
lengva	1,82	0,777	1,30	1,295	-1,862	22	0,076
įdomu	2,56	0,662	2,39	1,158	-0,723	22	0,477
malonu	2,56	0,506	2,00	1,087	-2,418	22	0,024
naudinga	2,84	0,392	1,91	1,132	-7,931	22	0,000
sekasi	2,17	0,650	2,09	0,900	-0,624	22	0,539

28 lentelėje matome, jog (kaip ir sūnų atveju) dukros nevertina savo buvimo darželyje tokiu naudingumu, kaip tėčiai ($t = -7,931$, $p = 0,000$), jos taip pat nemano, kad darželyje yra taip malonu, kaip mano tėčiai ($t = -2,418$, $p = 0,024$). Kitų pojūčių vertinimo skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

Palyginsime mamos ir sūnaus vertinimus. Rezultatai pateikiami 29 lentelėje.

29 lentelė.

Mamų įsivaizduojamos ir tikrosios sūnų savijautos darželyje palyginimas

Pojūčiai	Mamos		Sūnaus		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	1,92	1,281	1,71	1,588	-1,036	51	0,305
lengva	1,90	1,053	1,52	1,565	-1,853	51	0,070
įdomu	2,62	0,631	2,06	1,364	-3,047	51	0,004
malonu	2,21	1,226	2,17	1,248	-0,209	51	0,835
naudinga	2,85	0,364	1,77	1,182	-6,136	51	0,000
sekasi	2,21	0,667	2,12	1,308	-0,590	51	0,558

Iš 29 lentelės duomenų matome, jog ir vėl skiriasi naudingumo vertinimas ($t = -6,136$, $p = 0,000$). Mamos dažnai pervertina vaiko buvimo darželyje naudingumą, manydamos, kad ten jis gaus žymiai daugiau naudingos informacijos ir įgūdžių, nei būdamas su ja ar kitais šeimos nariais. Tam gali turėti įtakos žemas savo pačios žinių vertinimas. Dar mamoms atrodo, jog sūnams darželyje yra įdomiau, negu mano jie patys ($t = -3,047$, $p = 0,004$). Mamos neretai patiki visą vaiko užimtumo organizavimą vaiko ugdymo įstaigoms, tuo tik mažindamos vaiko norą lankyti šias įstaigas.

Tuo pačiu t testu patikrinsime skirtumus tarp mamų ir dukrų vertinimų. Rezultatai pateikiami 30 lentelėje.

30 lentelė.

Mamų įsivaizduojamos ir tikrosios dukrų savijautos darželyje palyginimas

Pojūčiai	Mamos		Dukros		t testo rezultatai		
	x	σ	x	σ	t	df	p
patinka	2,35	0,842	2,18	1,392	-1,229	67	0,223
lengva	2,10	0,831	1,79	1,311	-2,079	67	0,041
įdomu	2,50	0,872	2,22	1,280	-1,948	67	0,056
malonu	2,50	0,680	2,40	0,917	-0,806	67	0,423
naudinga	2,88	0,368	1,94	1,183	-6,860	67	0,000
sekasi	2,32	0,657	2,44	0,835	1,239	67	0,220

Kaip matome iš 30 lentelėje pateikiamų t testo rezultatų, dar kartą statistiškai reikšmingai skiriasi naudingumo vertinimas ($t = 6,860$, $p = 0,000$), taip pat išryškėjo lengvumo vertinimo skirtumai – dukros nemano, kad darželyje yra taip lengva, kaip mano mamos ($t = -2,079$, $p = 0,041$). Mamos dažnai pasidžiaugia savo dukrų pasiektais rezultatais ir nelabai gilinasi, kaip to

buvo siekiama. Kadangi mergaitės nori būti giriamos, jos dažnai skiria daugiau laiko ir pastangų norimam rezultatui pasiekti.

Apibendrintai galime teigti, jog tėvams labiau atrodo, jog vaikams darželyje lengva, įdomu, malonu bei naudinga, nei pačių vaikų nuomone.

IŠVADOS

1. Tyrimo rezultatai paneigė keltą hipotezę, kad mergaitės ir berniukai vienodai save vertina. Lyginant skirtumus tarp mergaičių ir berniukų pastebėta, jog mergaitės daug geriau nei berniukai vertina save ir geresnis jų santykis su savo pojūčiais.

2. Nustatyta, jog vaikai, augantys nepilnose šeimose, savo santykius su mama bei santykius su tėčiu vertina neigiamai, ir jų vertinimai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo pilnose šeimose augančių vaikų vertinimų, kurių rodikliai yra aukšti.

3. Statistiškai reikšmingų skirtumų ikimokykliniame amžiuje tarp pirmųjų ir antrųjų vaikų šeimose negauta.

4. Pasitvirtino hipotezė, kad vaikų savęs vertinimas priklauso nuo to, kiek pajamų tėvai skiria jų išlaikymui. Nustatyti tokie dėsningumai: tėvų, kurie vaiko išlaikymui skiria vidutiniškai pajamų, vaikai santyki su mama, save šeimos kontekste bei savo pojūčius vertina geriau. Tuo tarpu pajamų dalies, skiriamos vaiko išlaikymui, dydis yra atvirkščiai proporcingas vaiko santykio su savimi vertinimui.

5. Dėl skirtingo tėvų išsilavinimo statistiškai reikšmingų skirtumų vaiko savęs vertinimo aspektuose negauta.

6. Tikrinant ryšį tarp tėvų savivertės ir jų požiūrio į savo vaikų savivertę pastebėti tokie dėsningumai: a) aukštesnis vaiko savo jausmų vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų santykio su savimi vertinimu; b) aukštesnis vaiko savo jausmų vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų vaiko jausmų vertinimu; c) aukštesnis vaiko savęs vertinimas yra teigiamai susijęs su aukštesniu tėvų santykio su vaiku vertinimu; d) aukštesnis vaiko savęs vertinimas šeimos kontekste yra teigiamai susijęs su aukštesniu vaiko savo jausmų vertinimu.

7. Patikrinus, ar tėvų vertybinių orientacijų išsidėstymas yra susijęs su vaiko santykių su šeimos nariais vertinimu, gauta, jog vaiko santykio su tėčiu vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip galimybė tobulinti savo asmenybę (neigiamai), geras atlyginimas (teigiamai) ir sveikata (teigiamai), vaiko santykio su broliu vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip karjera (teigiamai) ir galimybė nuolat mokytis ir tobulėti (neigiamai), o vaiko santykio su sese vertinimas yra susijęs su tokiomis tėvų vertybėmis, kaip galimybė tobulinti savo asmenybę (neigiamai) bei galimybė nuolat mokytis ir tobulėti (neigiamai). Statistiškai reikšmingi ryšiai tarp tėvų prioritetų išsidėstymo ir vaiko savęs vertinimo yra tik kai kalbama apie tokį tėvų prioritetą kaip galimybė nuolat mokytis ir tobulėti – jis neigiamai koreliuoja su vaiko santykiu su savo pojūčiais ir teigiamai su vaiko santykiu su savimi.

8. Tyrimo rezultatai parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai save vertina geriau, nei jų tėvai. Lyginant tėvų ir vaikų nuomones apie vaikų savijautą darželyje nustatyta, jog tėvams

atrodo, kad vaikams darželyje yra lengviau, įdomiau bei naudingiau, nei atrodo patiems vaikams. Pastebima, kad tėčių vertinimai labiau sutampa su sūnų vertinimais, nei su dukrų, ir atvirkščiai – mamų vertinimai labiau panašūs į dukrų vertinimus, nei į sūnų.

REKOMENDACIJOS

1. Siekiant mokyti vaikus ir jų tėvus kelti savo savivertę, siūloma naudoti S.Henry 10 paprastų strategijų, padedančių skatinti vaiko savigarbą: absoliučios meilės suteikimas, viso savo dėmesio atidavimas vaikui, ribų mokymas, kitų pasirinkimų laisvės, protingos rizikos rėmimas, ledimas daryti klaidas, sėkmės padarymas lengvai pasiekiamą, pozityvumo aukštinimas, atidus klausymas. Kay Kuzma (2005).

2. Skatinti tėvų ir ugdytojų bendradarbiavimą, tam, kad būtų sukuriamos galimybės pastebėti pirmuosius sumažėjusios arba pernelyg didelės vaiko savigarbos požymius ir laiku reaguoti į juos.

3. Tyrimo metu pastebėta, kad vaikams ikimokykliniame amžiuje dažnai sunku žodžiais išreikšti savo savijautą. Šeimos piešinio metodiką rekomenduojama taikyti vaikams iš nepilnų šeimų, taip pat tais atvejais, kai tėvai skiria vaikams per mažai dėmesio arba pastebimas stipriai pasikeitęs vaiko elgesys. Atliekant piešinio analizę galima naudotis A. Vengerio (2007) knyga „Psichologiniai piešinių testai“.

LITERATŪRA

1. Almonaitienė J. (2003). Bendravimo menas ir mokslas. Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija.
2. Arends R. (1998). Mokomės mokyti. Vilnius: Margi raštai.
3. Bajoriūnas Z. (1997). Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara.
4. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003). Vilnius.
5. Beresnevičienė D. (1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje (psichologiniai pagrindai). Monografija. Vilnius: Pedagogikos institutas.
6. Beresnevičienė D. (2003). Jauno suaugusiojo psichologija: metodinis leidinys aukštosioms mokykloms. Vilnius: Persvika.
7. Bikulčius J. (1996). Šeimyninio gyvenimo darna ir jos išsaugojimo paslaptis. Kaunas: Technologija.
8. Bitinas B. (1998). Ugdymo tyrimų metodologija. Vilnius: Jošara.
9. Bražienė N. (2007). Ką seka vaiko pasaka. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Brochmann I. (1999). Ar skriaudžiame savo vaikus? Vilnius. Persvika
11. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai.
12. Chomentauskas G. (1983). Šeimos piešinio metodikos taikymas vaiko psichologiniams tyrimams (metodinė priemonė). Vilnius: Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas.
13. Cripkova A. (1982). Vaikų pasaulis. Ikimokyklinukas. Kaunas: Šviesa.
14. Ferrucci P. (1999). Vaikai mus moko. Kaunas: Šviesa.
15. Ферс Г., М. (2000). Тайный мир рисунка. Санкт-Петербург: Европейский Дом.
16. Fromas E. (1992). Menas mylėti. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
17. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma littera.
18. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
19. Grucė R. (1994). Šeima ir vaikų auklėjimas. Vilnius: Lumen.
20. Gučas A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa.
21. Gučas A. (1994). Vaikų darželio pedagogika. Kaunas: Šviesa.
22. Jadeško V., Sochinas F. (1980). Ikimokyklinė pedagogika. Vilnius: Mokslas.
23. James J. W., Friedman R., Matthews L. L. (2007). Kai sielvartauja vaikai: suaugusiesiems, kad jie išmoktų padėti vaikams lengviau išgyventi artimųjų mirtį, tėvų skyrybas, augintinio netektį, persikraustymą ir kitas permainas. Vilnius: Tyto alba.

24. Jovaiša L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
25. Jovaiša L. (2007). Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis.
26. Juodaitytė A. (2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: Petro ofsetas.
27. Juodaitytė A. (2004). Maži vaikai kaip socialinė grupė. Socializacijos procesų ir pasiekimų tyrimai. Prieiga per internetą: <http://www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=65bca319-706c-4ee4-a9da-4b01e7c23aa7>.
28. Kanopienė V. (1997). Demografija: pagrindinės sąvokos ir rodikliai. Mokomoji priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
29. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex.
30. Kendall F. (2001). Ypatingi tėvai – ypatingi vaikai. Vilnius: Andrena.
31. Kuzma K. (2005). Vaiko savigarbos ugdymas. Kaunas: Mažoji poligrafija.
32. Kvieskienė G. (2001). Šeima ir vaikai: socialinės – pedagogikos problemos. Vilnius: SKIL.
33. Legkauskas V. (2001). Psichologijos įvadas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
34. Leliūgienė L. (2002). Socialinė pedagogika. Kaunas: Technologija.
35. Leonavičius J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia.
36. Levis V. (1977). Menas būti savimi. Vilnius: Mokslas.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Vilnius.
38. Litvinienė J. (2002). Šeima – vaiko ugdymo institucija. Klaipėda: KUL.
39. Maceina A. (1991). Tautinis auklėjimas. Kaunas: Šviesa.
40. Maknienė I. (1999). Asmenybės raidos psichologija. Kaunas: Akademija.
41. Marty A. H., Readdick C. A., Walters C. M. (2005). Supporting Secure Parent – Child Attachments: The Role of the Non-Parental Caregiver. Early Child Development and Care. [žiūrėta 2008-03-15]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=12&hid=114&sid=b4de44eb-d4a5-47e8-9ad2-ee62c67b9c3d%40sessionmgr102>
42. Matulienė G. (1997). Šeimos psichologija: vadovėlis. Kaunas: Technologija.
43. Matulionis A. V. (2001). Sociologija. Vilnius: Homo Liber.
44. Mikalauskaitė A. (2001). Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius: Homo Liber.
45. Miškinis K. (1993). Šeimos pedagogika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
46. Miškinis K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
47. Molcho S. (2006). Vaikų kūno kalba. Vilnius: Alma littera.
48. Molicka M. (2007). Terapinės pasakos. Vilnius: Vaga.
49. Monkevičienė O. (2003). Mano vaikai. Kaunas: Šviesa.
50. Muchina V. (1988). Vaiko psichologija. Kaunas: Šviesa.

51. Nasvytienė D. (2005). Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas.
52. Navaitienė J., Rimkevičienė V. (2002). Raidos ir pedagoginės psichologijos užduotys. Vilnius: VPU leidykla.
53. Nitsch C. (2000). Netrukus viskas bus gerai. Vilnius: Presvika.
54. Oaklender V. (2007). Langas į vaiko pasaulį. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
55. Pikūnas J., Palujanskienė A. (2000). Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
56. Pivorienė J. (2004). Sociologijos pagrindai socialiniame darbe. Vilnius: VDUL.
57. Pruskus V. (2004). Sociologija. Vilnius: VĮ Vilniaus teisės ir verslo kolegija.
58. Psichologija studentui: vadovėlis (2002). Kaunas: Technologija.
59. Rajeckas V. (1995). Asmenybės raida ir ugdymas. Vilnius: Asveja.
60. Rogge J. U. (2005). Tėvai nustato ribas. Vilnius: Alma littera.
61. Rupšienė L. (2001). Šeimotyros įvadas. Klaipėda: KUL.
62. Sarach H. Vaiko savigarbos ugdymas. Aprobuita Parent Center Medikal Advisory Board. [žiūrėta 2008-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.jturistai.kaunas.lm.lt/downloads/info_bankas/tevams/tevams_vaiko_saviugda.pdf
63. Schiller P. (2004). Vertybių knyga. Kaunas: Šviesa.
64. Schneider K. (1987). The Development of Emotions in Preschool Children during Achievement – Oriented Striving. Gaze Patterns, West Germany. [Žiūrėta 2008-02-10]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=5&hid=114&sid=b4de44eb-d4a5-47e8-9ad2-ee62c67b9c3d%40sessionmgr102>.
65. Snyder M., Snyder R. (2002). Vaikas tampa asmenybe: apie sveikos sąžinės ugdymą. Vilnius: Žmogaus studijų centras.
66. Staudinger U. (2003). Neliesk manęs. Kaunas: Šviesa.
67. Sverdlova O. (1984). Dialogai apie auklėjimą. Kaunas: Šviesa.
68. Vaitkevičius J. (1995). Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egaldai.
69. Vaitkevičius J. (1999). Šeima kaip socialinio tyrimo objektas. Socialinis ugdymas. Vilnius: VPU.
70. Valickas G. (1991). Asmenybės savęs vertinimas: mokymo priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
71. Vengeris A. (2007). Psichologiniai piešinių testai. Vilnius: Presvika.
72. Waliski A. D., Carlson L. A. (2008). Group Work with Preschool Children: Effect on Emotional Awareness and Behavior. Journal for Specialists in Group Work. [Žiūrėta

2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=15&hid=114&sid=b4de44eb-d4a5-47e8-9ad2-ee62c67b9c3d%40sessionmgr102>.

73. Winnicott D.W. (2000). Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis. Vilnius: VIA RECTA.
74. Woydylo E. (1998). Menas atleisti. Vilnius: Lumen.
75. Wundt W. (2004). Psichologijos pagrindai. Vilnius: Alma littera.
76. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. (1998). Путь к волшебству. Санкт-Петербург: Златоуст.
77. Želvys R. (1995). Bendravimo psichologija. Vilnius: Valstybinės leidybos centras.
78. Žemaitis V. (2005). Šeimos etika. Vilnius: Rosma.
79. Žukauskienė R. (1996). Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Vaiko anketa _ _ _

1. Kaip tau patinka lankyti darželį? Jei labai pritari teiginiui, esančiam dešinėje pusėje, apibrėžk ratuku 3, jei pritari – 2, jei šiek tiek pritari – 1, jei neturi nuomonės, apibrėžk 0, jei labai pritari teiginiui, esančiam kairėje pusėje, apibrėžk -3, jei pritari – -2, o jei šiek tiek pritari – -1:

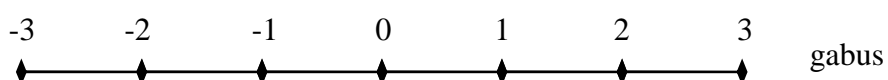
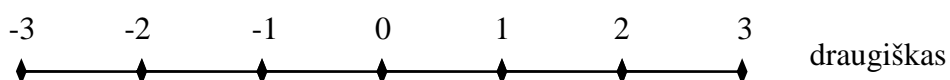
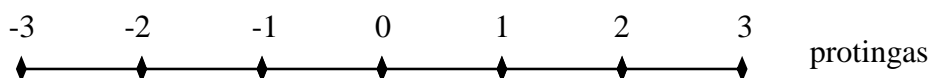
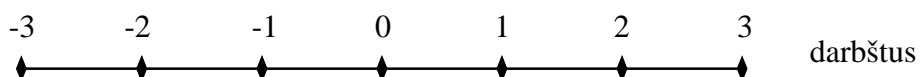
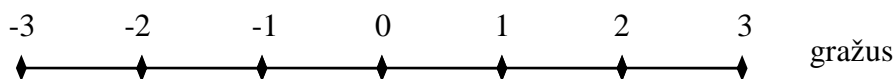
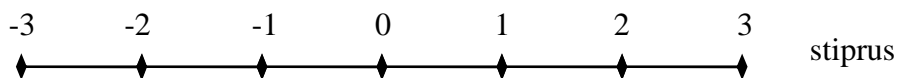
nepatinka	-3	-2	-1	0	1	2	3	patinka
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	
sunku	-3	-2	-1	0	1	2	3	lengva
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	
neįdomu	-3	-2	-1	0	1	2	3	įdomu
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	
nemalonu	-3	-2	-1	0	1	2	3	malonu
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	
naudinga	-3	-2	-1	0	1	2	3	naudinga
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	
nesiseka	-3	-2	-1	0	1	2	3	sekasi
	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	

2. Tu esi:

a) mergaitė;

b) berniukas.

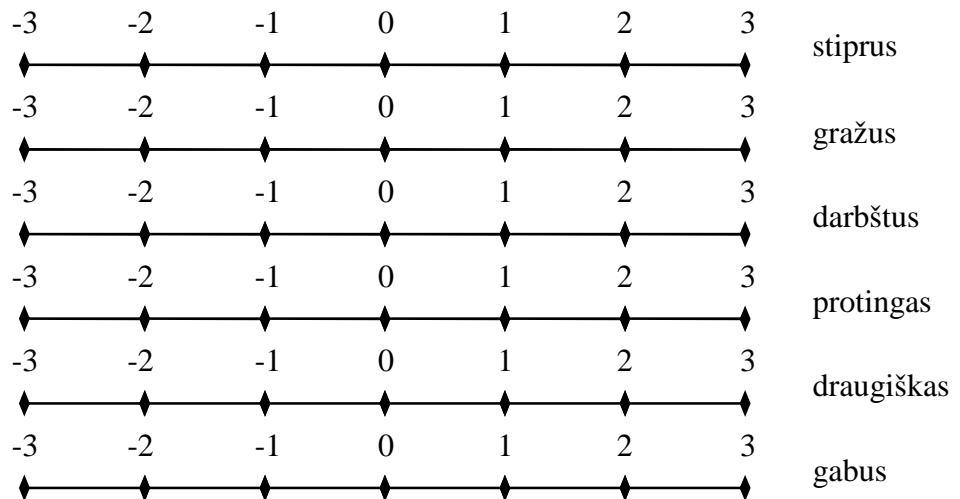
3. Kaip tu vertini save? Jei labai pritari nurodytai savybei, apibrėžk ratuku 3, jei pritari – 2, jei šiek tiek pritari – 1, jei neturi nuomonės, apibrėžk 0, jei manai, kad savybė yra šiek tiek priešinga nurodytai, apibrėžk -1, jei manai, kad priešinga, apibrėžk -2, o jei visiškai nepritari -3:

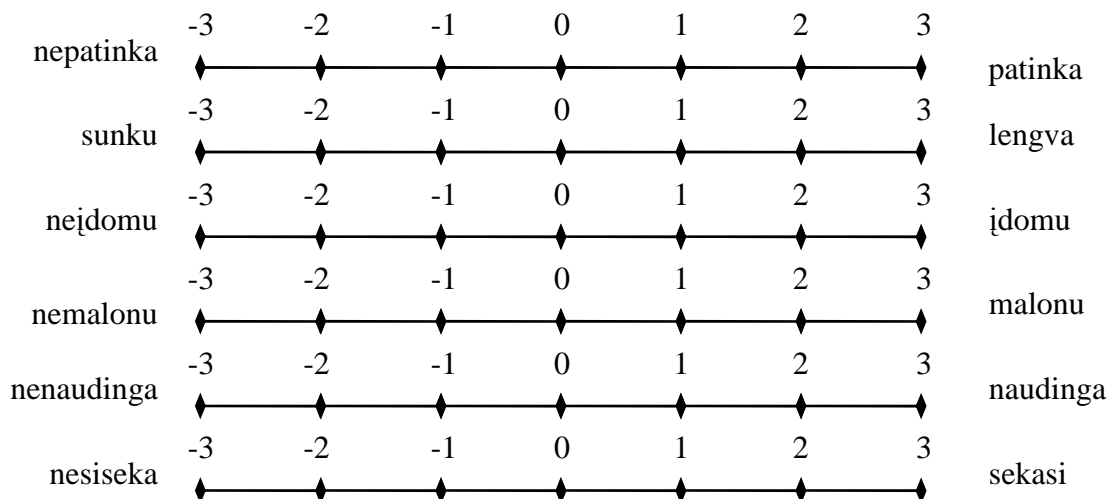
1. Kokie veiksniai, Jūsų nuomone, gyvenime patys svarbiausi? Patį svarbiausią teiginį įvertinkite 10 balų, mažiau svarbų – 9 ir t.t., o nesvarbiausią – 1, 0 balų:

a) Geros gyvenimo sąlygos;	f) sveikata;
b) Galimybė dirbti mėgstamą darbą;	g) geri santykiai su viršininkais
c) Galimybė tobulinti savo asmenybę;	h) karjera;
d) Geras atlyginimas;	i) galimybė valdyti kitus;
e) Sutarimas šeimoje;	j) galimybė nuolat mokytis ir tobulėti.

2. Pamėginkite įvertinti nurodytas savybes. Jei labai pritariate nurodytai savybei, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės, apibrėžkite 0, jei manote, kad savybė yra šiek tiek priešinga nurodytai, apibrėžkite -1, jei manote, kad priešinga, apibrėžkite -2, o jei visiškai nepritariate – -3:

3. Kaip Jūsų vaikui patinka lankyti darželį? Jei labai pritariate teiginiui, esančiam dešinėje pusėje, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės, apibrėžkite 0, jei labai pritariate teiginiui, esančiam kairėje pusėje, apibrėžkite -3, jei pritariate – -2, o jei šiek tiek pritariate – -1:

4. Kaip, Jūsų nuomone, Jūsų vaikas save vertina? Jei labai pritariate nurodytai savybei, apibrėžkite ratuku 3, jei pritariate – 2, jei šiek tiek pritariate – 1, jei neturite nuomonės, apibrėžkite 0, jei manote, kad savybė yra šiek tiek priešinga nurodytai, apibrėžkite -1, jei manote, kad priešinga, apibrėžkite -2, o jei visiškai nepritariate – -3:

-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							stiprus
-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							gražus
-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							darbštus
-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							protingas
-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							draugiškas
-3	-2	-1	0	1	2	3	
◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆──────────◆							gabus

5. Kokia dalis Jūsų šeimos mėnesinių pajamų tenka vaiko išlaikymui? Jums tinkantį variantą apibraukite:

- a) 100 – 200 Lt;
- b) 200 – 300 Lt;
- c) 300 – 400 Lt;
- d) 400 – 500 Lt;
- e) 500 – 600 Lt;
- f) 600 Lt. ir daugiau.

6. Koks Jūsų išsilavinimas? Jums tinkantį variantą apibraukite:

- a) nebaigtas vidurinis;
- b) vidurinis;
- c) aukštesnysis;
- d) nebaigtas aukštasis;
- e) aukštasis.

7. Anketą užpildė:

a) mamytė;

b) tėvelis.

Piešinio ___ __ __ tyrimo protokolas

Vaiko teigiamo emocinio ryšio su šeimos nariais įvertinimas

Eil. Nr.	Punktai, už kuriuos skiriami taškai	Mama	Tėtis	Vyresnysis brolis arba sesuo	Jaunesnysis brolis arba sesuo
1.	Piešia pirmą				
2.	Piešia šalia savęs				
3.	Figūros detalės				
4.	Gražinimas				
5.	Spalvinimas				
6.	Panašumas				
7.	Fizinis kontaktas, bendra veikla				
Taškų suma:					

Vaiko neigiamo emocinio ryšio su šeimos nariais įvertinimas

Eil. Nr.	Punktai, už kuriuos skiriami taškai	Mama	Tėtis	Vyresnysis brolis arba sesuo	Jaunesnysis brolis arba sesuo
1.	Piešia paskutinį				
2.	Piešia atokiau				
3.	Atskirtas objektu				
4.	Mažiausiai detalių				
5.	Mažiausiai gražinamas				
6.	Mažiausiai spalvinamas				
7.	Brūkšniuojamas veidas ar kūnas				
Taškų suma:					